

Uchwała Nr XVII.104.2015
Rady Gminy Kowala
z dnia 28 grudnia 2015 r.

w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015 - 2022.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2015 r., poz. 1515) Rada Gminy Kowala uchwała co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Strategię Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015 – 2022 stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Kowala

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

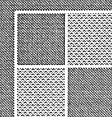
Przewodniczący
Rady Gminy Kowala

Tadeusz Marczykowski

2015

Załącznik do Uchwały Nr XVII.104.2015
Rady Gminy Kowala z dnia 28.12.2015 r.

Strategia Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015-2022

Spis treści

Spis treści	2
Wstęp.....	3
I. Raport stanu. Analiza i diagnoza strategiczna	4
1. Przestrzeń i środowisko	4
2. Społeczeństwo	6
3. Gospodarka	12
4. Infrastruktura techniczna.....	20
5. Infrastruktura społeczna.....	25
6. Jakość zarządzania	33
7. Analiza SWOT	36
II Rozwój strategiczny w latach 2015 - 2022.....	39
1. Wizja rozwoju Gminy	39
2. Misja Gminy	39
3. Cele Strategii	40
4. Plan zadań inwestycyjnych na lata 2015-2022.....	55
III Ocena spójności celów strategicznych z dokumentami wyższego rzędu	64
IV Wdrażanie i monitoring Strategii	66
Spis tabel	69
Spis rysunków	70

Wstęp

Strategia rozwoju gminy stanowi generalny plan działania władz samorządowych oraz narzędzie współpracy z innymi partnerami samorządowymi, społecznymi lub gospodarczymi. Dokument ten wspiera pozytywne zmiany zachodzące w gminie, jak również pomaga niwelować bariery i negatywne zjawiska, mające miejsce w otoczeniu. Wskazuje najważniejsze przedsięwzięcia w sferze społecznej, gospodarczej czy środowiskowej, które powinny przełożyć się na osiągnięcie pożądanej wizji rozwoju gminy.

Pierwszą część dokumentu stanowi diagnoza stanu społeczno-ekonomicznego, pozwalająca określić słabe i mocne strony gminy. Opisane w niej są różne sfery polityki gminy - sfera społeczna (w tym kultura, sport i rekreacja, ochrona zdrowia, edukacja, mieszkalnictwo), gospodarcza (lokalny rynek pracy i bezrobocie), położenie i środowisko naturalne, zasoby kulturalne, demografia. Następnym elementem jest analiza SWOT, w której określa się zasoby wewnętrzne pozytywne (mocne strony) i negatywne (słabe strony), zewnętrzne pozytywne (szanse) i negatywne (zagrożenia). Na podstawie tych elementów została wyznaczona wizja oraz misja Gminy Kowala, a następnie zaproponowano kierunki rozwoju.

W ramach prac nad strategią zostały zorganizowane dwa spotkania konsultacyjne z urzędnikami samorządowymi, mieszkańcami, sołtysami i przedstawicielami organizacji pozarządowych. Na pierwszym spotkaniu opracowano analizę SWOT, która następnie została uporządkowana i uzupełniona w dokumencie, na drugim zaś opracowywano konkretne kierunki działań władz gminnych na kolejne lata.

I. Raport stanu. Analiza i diagnoza strategiczna

1. Przestrzeń i środowisko

Powierzchnia Gminy Kowala to 74,71 km². Jest ona położona w Powiecie Radomskim w województwie mazowieckim. Od północy i wschodu graniczy z Radomiem, również od wschodu z Gminą Skaryszew, od południa z Gminami Orońsko i Wierzbica, a od zachodu z Gminą Wolanów.

Gmina Kowala obejmuje 18 sołectw, z których największe pod względem powierzchni to Kowala (ok. 9 km²), kolejne to Parznice (ok. 6,34 km²) i Bardzice (5,6 km²). Najmniejsze sołectwo to Ludwinów o powierzchni 1,3 km².

Miasto Radom, jak każdy większy ośrodek miejski, stanowi punkt przecięcia licznych tras drogowych. Gmina Kowala, granicząc bezpośrednio z Radomiem, leży w pobliżu licznych dróg krajowych. Przez jej teren biegnie odcinek drogi nr 7 (planowanej jako droga ekspresowa S7). Ponadto w niedalekiej odległości znajdują się drogi krajowe nr 9 i 12, za pośrednictwem których można szybko dojechać do innych ważnych tras, prowadzących także w kierunku wschód-zachód. Podróż do Warszawy z terenu gminy to ok. 1,5 godziny (niecałe 115 km); w nieco dłuższym czasie można dojechać do Lublina (niecałe 2 godziny; ok. 130 km); niecałą godzinę zajmuje podróż samochodem do Kielc (ok. 100 km).

Poza tym przez teren gminy biegnie fragment linii kolejowej nr 8, łączącej Warszawę z Krakowem. Stacje kolejowe na tej trasie to Rożki i Ruda Wielka. Drugą linią kolejową biegnącą przez północną część gminy jest linia nr 22 (Radom - Tomaszów Mazowiecki), jednak w Gminie Kowala nie ma żadnych stacji kolejowych na tej linii.

Gmina Kowala leży w dorzeczu Wisły i należy do zlewni dwóch rzek: Radomki (Potok Kosowski, Oronka) oraz Iłżanki (Kobylanka). Są to jednak ciek wodne o niskich stanach wód, zasilane roztopami lub deszczami (przy czym gmina leży na terenach o dość niskich średnich opadach). Większe zbiorniki wodne znajdują się w Kosowie (ok. 25 ha) i Mazowszanach.

Na obszarze gminy nie występują większe kompleksy leśne. Jednak w odległości do 10 km od Radomia znajdują się tzw. lasy ochronne: gł. w okolicach Dąbrówki Zabłotniej, Grabiny, Huty Mazowszańskiej, Kowali, Kosowa, Romanowa i Rożków. Dominują w nich takie gatunki, jak sosny, brzozy i olchy. Z kolei lasy nad Potokiem Kosowskim i Oronką należą do II strefy zagrożenia przemysłowego ze względu na występowanie w najbliższym

otoczeniu zakładów przemysłowych o dużej uciążliwości dla środowiska. Do celów rekreacyjnych służą przede wszystkim kompleksy leśne na terenie Kosowa i położone na południowy-zachód od Kowali. Pozostałe lasy pełnią przede wszystkim funkcje krajobrazowe i wodochronne.

Uzupełnienie szaty roślinnej stanowią parki wiejskie w Kowali i Mazowszanach oraz ogrody działkowe w Kosowie i Hucie Mazowszańskej. Na terenie gminy nie występują żadne formy ochrony przyrody.

Kowala istniała najprawdopodobniej już w XI w., choć pierwsze przekazy historyczne pochodzą dopiero z XIV wieku. W tamtych czasach pojawiały się dwie nazwy wsi: Chowale oraz Cowalya Sthępczina. Szczególnie ważnym wydarzeniem w historii gminy jest bitwa pod Kowalą (21. 08. 1863 r.), będąca starciem ponad tysiąca żołnierzy w ramach powstania styczniowego.

Wyrazem ciekawej historii są zabytki, znajdujące się na terenie gminy:

Tab. 1 Wykaz obiektów z terenu Gminy Kowala wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Miejscowość	Zabytek	Nr wpisu do rejestru
Bardzice	1. drewniany kościół 1771-1773 2. drewniana dzwonnica przy kościele z drugiej poł. XVIII w.	176/A z 18.06.1982 r. 90/A z 30.05.1972 r. i 27/A z 25.04.1980 r.
Kosów	dworek z poł. XIX w.	437/A z 3.10.1990 r.
Kowala	1. kościół parafialny pw. św. Wojciecha wraz z dzwonnica 2. park	455/A/57 z 28.10.1957 r., 389/A/67 z 21.06.1967 r., 78/A z 10.03.1981 r. nr 764 z 18.12.1957 r.
Kowala Stępczina	rzymsko-katolicki cmentarz parafialny z pocz. XIX w.	466/A z 5.11.1991 r.
Mazowszany	park	nr 753 z 19.12.1957 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rejestru zabytków*,
<http://www.mwkwz.pl/images/Radom/rejestr%20zabytk%C3%B3w%20-%20radom.pdf>.

W kilku miejscowościach usytuowane są miejsca pamięci. W Kowali są to: pomnik lotników Żwirki i Wigury, pomnik bojowników o wolność rozstrzelanych przez hitlerowców we wsi Romanów (na cmentarzu) oraz pomnik powstańców poległych w bitwie pod Kowalą. Poza tym w lesie w Kosowie znajduje się pomnik poświęcony Polakom i Żydom zamordowanym przez hitlerowców w masowych egzekucjach w latach 1940-1944. W pobliżu stacji kolejowej w Rożkach umiejscowiono pomnik ku czci Polaków powieszonych w odwecie za zamach na niemieckiego żandarma. Na terenie gminy nie ma żadnych zabytków archeologicznych.

Przez teren gminy prowadzi żółty szlak turystyczny o długości ponad 28,6 km o przebiegu: Augustów, Kowala, Dąbrówka Zabłotnia, Orońsko, Guzów, Krogulcza Mokra, Krogulcza Sucha, Rożki PKP. Dzięki współpracy z Lokalną Grupą Działania, przez teren gminy biegnie duża liczba szlaków rowerowych:

Tab. 2 Szlaki rowerowe w Gminie Kowala.

Przebieg szlaku	Kolor szlaku	Długość
Stacja kolejowa Rożki, Kowala, Kotarwice, Mazowszany, Zenonów, Sołtyków, Makowiec, Maków, Kazimierzówka, Kłonowiec, Odechów, Dzierzkówek, Dzierzkówek Stary, Wilcza, Podgórci, Łączany, Pomorzany (zielony szlak Związku Gmin Iłżanka), Polany, Wierzbica, Rzeczków, Ruda Wielka, Dąbrówka Zabłotnia, Rożki, Kowala.	Szlak czerwony „Trakt okrężny”	70,5 km
Pętla autobusowa w Radomiu (Osiedle Ustronie), Sołtyków, Zenonów, Gębarzów, Bardzice, Józefów, Zalesice, Pomorzany Kolonia, Wierzbica, granica gminy.	Szlak czarny „Trakt północ-południe”	20,4 km
Muzeum Wsi Radomskiej, Parznice, Gębarzów, Magierów, Skaryszewo, Odechów, granica gminy.	Szlak zielony „Trakt główny”	29,6 km
Rudy Wielkiej, Stanisławów, Dąbrówka Warszawska, przez tereny leśne do Józefowa, Chomętów, przez kompleks leśny do Skaryszewa, Maków.	Szlak niebieski „Błękitny trakt”	29,5 km
Zaczyna się w Kowali i prowadzi w kierunku północno-zachodnim do Wolanowa	Szlak niebieski	3,7 km

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

2. Społeczeństwo

W gminie dostrzec można stały, choć niewielki, wzrost liczby mieszkańców. Jest to zapewne związane z bliskością Radomia, którego mieszkańcy często przenoszą się na tereny wiejskie, wybierając mieszkanie w budownictwie jednorodzinne. Co również ciekawe, liczba kobiet i mężczyzn jest zbliżona. Gęstość zaludnienia w 2014 r. wynosiła 159 osób na km².

Tab. 3 Liczba mieszkańców Gminy Kowala w latach 2010-2014 z podziałem na płeć.

	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014
Ogółem	11272	11390	11516	11659	11716
Mężczyźni	5655	5701	5768	5839	5869
Kobiety	5617	5689	5748	5820	5847

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Największą pod względem liczby mieszkańców miejscowością są Trabllice, w których wystąpił też dość wysoki wzrost ich liczby w latach 2010-2014. Należy tu zaznaczyć, że wieś graniczy bezpośrednio z Radomiem, tym bardziej stanowi atrakcyjne miejsce do przeprowadzki. Spory wzrost liczby mieszkańców wystąpił także w Mazowszanych, Kotarwicach czy Hucie Mazowskańskiej.

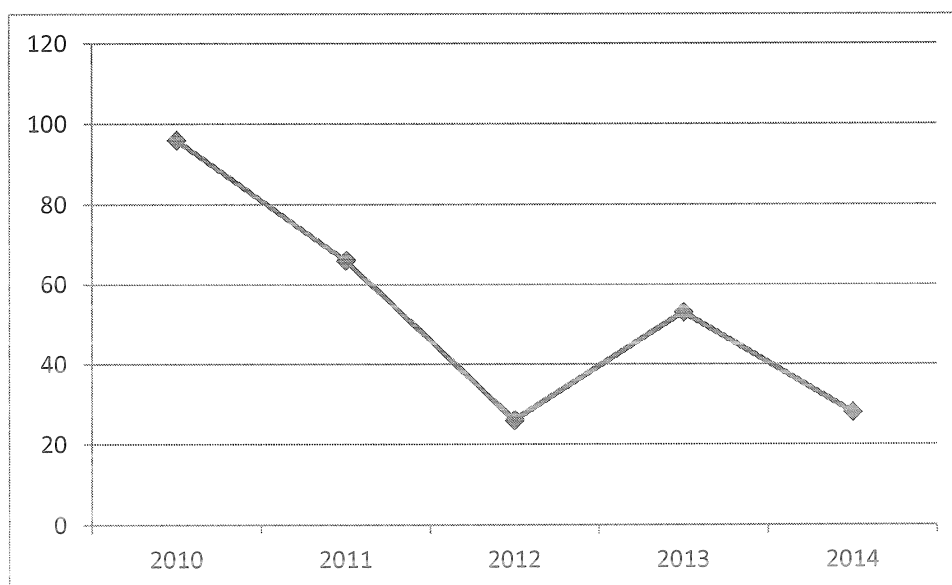
Tab. 4 Liczba mieszkańców Gminy Kowala w latach 2010-2014 z podziałem na miejscowości.

Miejscowość	2010	2011	2012	2013	2014
Augustów	628	645	648	658	658
Bardzice	275	279	284	286	289
Bukowiec	99	101	99	100	101
Dąbrówka Zabłotnia	415	416	412	410	410
Grabina	91	93	90	89	90
Huta Mazowskańska	368	381	403	442	453
Józefów	162	161	169	167	174
Kończyce-Kolonia	428	433	443	444	450
Kosów	714	699	70	700	698
Kotarwice	690	697	718	733	740
Kowala	643	664	661	664	663
Kowala-Kolonia	419	415	415	428	436
Kowalówka	77	82	85	82	85
Ludwinów	717	717	724	733	725
Maliszów	523	526	525	524	524
Mazowszany	610	627	639	654	671
Młodocin Mniejszy	502	502	497	499	489
Młodocin Mniejszy Kąty	127	127	127	128	130
Osiek	63	62	62	64	62
Parznice	871	873	880	880	883
Romanów	277	276	278	280	283
Rożki	512	515	513	520	522
Rożki Adamów	34	34	36	37	36
Ruda Mała	367	378	385	384	391
Trabllice	1494	1520	1551	1587	1587
Zenonów	166	167	172	166	166

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Sytuację demograficzną w gminie określić można jako dobrą. Dzięki napływowi nowych mieszkańców przyrost naturalny jest dodatni i stosunkowo wysoki, choć w dłuższym okresie wykazuje tendencję spadkową. Wynika to zapewne z faktu, że na teren gminy przeprowadzają się przede wszystkim młode rodziny

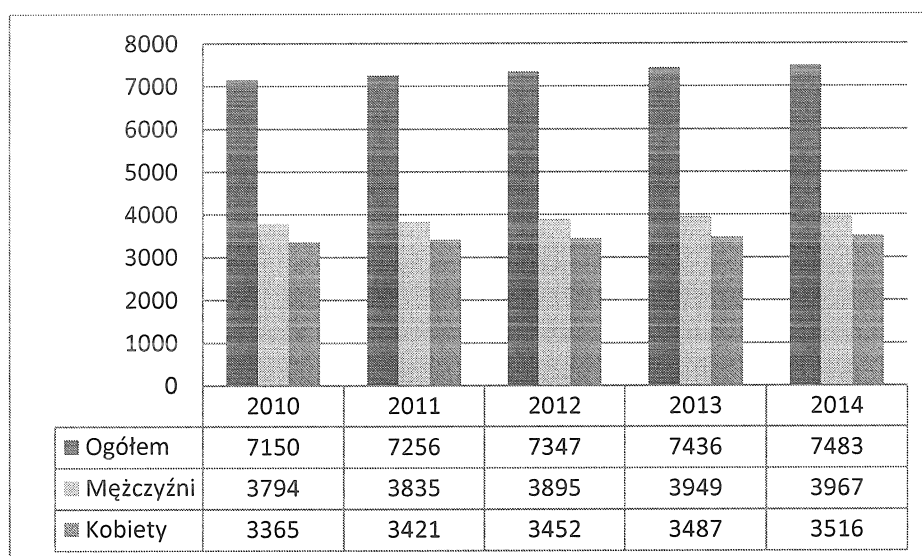
Rys. 1 Przyrost naturalny w Gminie Kowala w latach 2010-2014.

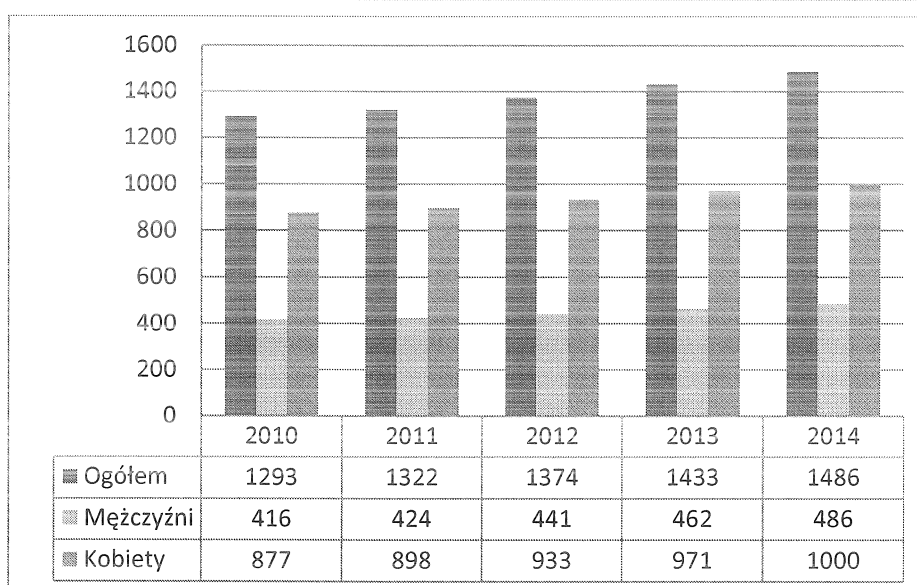
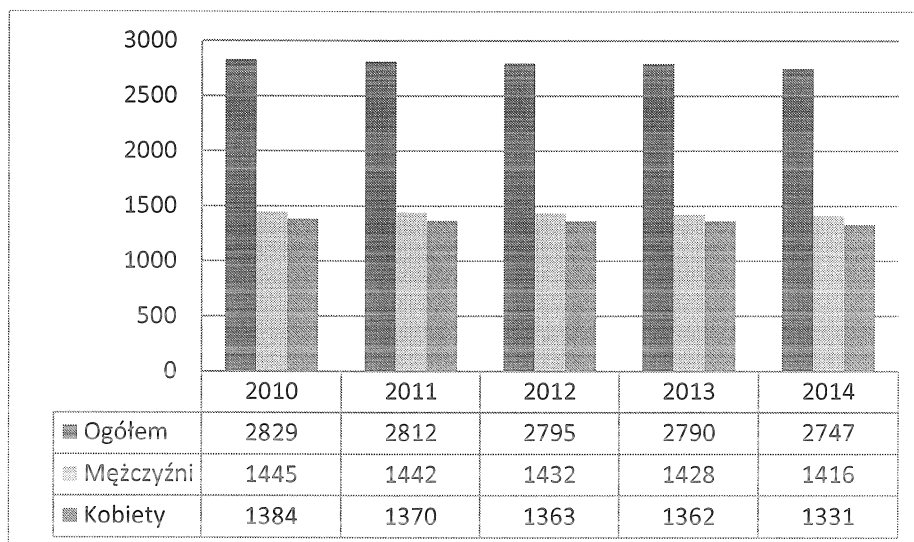

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Wśród mieszkańców zdecydowanie dominują osoby w wieku produkcyjnym, przy czym w grupie tej więcej jest mężczyzn niż kobiet. W przypadku osób w wieku przedprodukcyjnym zauważalny jest spadek ich liczby, choć raczej niewielki, oraz przewaga liczbowa mężczyzn. Odwrotna sytuacja, co jest typową dla Polski tendencją demograficzną, występuje w przypadku osób w wieku poprodukcyjnym: ich liczba sukcesywnie wzrasta, a liczba kobiet jest dwukrotnie wyższa niż mężczyzn.

Rys. 2 Liczba mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w Gminie Kowala w latach 2010-2014.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. mieszkańcy gmin wiejskich z terenu Powiatu Radomskiego wykazywali się przede wszystkim wykształceniem średnim i policealnym (28,1%), podstawowym (26,3%) i zasadniczym zawodowym (24,6%). Wykształceniem wyższym legitymowało się niecałe 13% osób. Można wnioskować, że podobne proporcje występują wśród mieszkańców Gminy Kowala.

Również z Narodowego Spisu Powszechnego 2011 wynika, że w gminach wiejskich powiatu dominują gospodarstwa domowe złożone z 5 lub większej liczby osób. Odnotowano ich ponad 11 tys., co oznacza, że stanowiły ¼ wszystkich gospodarstw. Drugie pod względem częstotliwości występowania są gospodarstwa domowe złożone z 2 (20% wszystkich) bądź 4 osób (19,6%). Generalnie jednak dysproporcje pomiędzy liczbą poszczególnych gospodarstw w powiecie nie są duże.

Dane statystyczne pokazują, że 36,9% mieszkańców powiatu to osoby tzw. utrzymywane, zaś 25,4% osoby świadczące pracę najemną poza rolnictwem. Zaledwie 3,1% mieszkańców gmin wiejskich w Powiecie Radomskim pracuje na rachunek własny (również poza rolnictwem).

Liczba mieszkań w Gminie Kowala rośnie z każdym rokiem. Średnio każde mieszkanie składa się z 4 izb, a powierzchnia wynosi ok. 89 m². Zdecydowana większość tych mieszkań (93,5%) posiada dostęp do sieci wodociągowej, 84,5% posiada instalację kanalizacyjną, a podłączonych do centralnego ogrzewania jest 79% mieszkań. Wg danych statystycznych gminny zasób komunalny w 2013 r. obejmował 17 mieszkań o średniej powierzchni 46,4 m². Odnotowano 6 gospodarstw domowych w ramach mieszkań komunalnych, które zalegały z opłatami za mieszkanie, przy czym w przypadku 2 mieszkań zaległości (na kwotę 2 tys. zł) trwały ponad 3 miesiące. Łączna ich kwota wyniosła 3 tys. zł.

W październiku 2015 r. w Powiecie Radomskim zarejestrowanych było 13 375 osób bezrobotnych, w tym 6 411 kobiet (które stanowiły 47,9% wszystkich bezrobotnych). W tym miesiącu zarejestrowano również 1 032 nowe osoby bezrobotne, z czego 422 to kobiety. Stopa bezrobocia w powiecie wynosiła 25,3% (w gminie poziom ten najprawdopodobniej jest zbliżony), w województwie mazowieckim 8,6%, a w Polsce 9,7%.

**Tab. 5 Liczba bezrobotnych w Powiecie Radomskim w 2015 roku
[na koniec każdego miesiąca].**

	styczeń	luty	marzec	kwiecień	maj	czerwiec	lipiec	sierpień	wrzesień
liczba bezrobotnych	15 381	15 171	15 171	14 375	13 991	13 739	13 677	13 635	13 607
w tym kobiety	7 228	7 037	7 037	6 714	6 599	6 536	6 590	6 631	6 530
w tym kobiet (%)	47,0	46,4	46,4	46,7	47,2	47,6	48,2	48,6	48,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Radomiu,
www.pupradom.pl,

W ostatnich miesiącach bezrobocie w Powiecie Radomskim systematycznie spadało. Najsilniejszy spadek odnotowano pomiędzy marcem a czerwcem 2015 r., gdy liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 1432 osoby. Spadek bezrobocia w grupie wszystkich bezrobotnych jest większy (spadek o 11,5%) niż w grupie bezrobotnych kobiet (spadek o 9,7%). Więcej jest bezrobotnych mężczyzn niż kobiet, przy czym udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych nieznacznie rośnie.

**Tab. 6 Liczba bezrobotnych w Gminie Kowala w latach 2013 - 2015
[na koniec każdego kwartału].**

Rok	2013		2014				2015		
Kwartał	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III
liczba bezrobotnych	1144	1188	1187	1090	1060	1100	1057	1009	984
w tym kobiety	547	569	546	507	511	530	504	496	497
w tym kobiet (%)	47,8	47,9	46,0	46,5	48,2	48,2	47,7	49,2	50,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Radomiu,
www.pupradom.pl

W Gminie Kowala bezrobocie od końca trzeciego kwartału 2013 r. do połowy 2014 r. powoli rosło. Następnie zaczęło systematycznie spadać tak, że w końcu trzeciego kwartału 2015 r. w gminie zarejestrowane były 984 bezrobotne osoby. W analizowanym okresie całkowite bezrobocie w gminie spadło o 14%, a w grupie bezrobotnych kobiet o 9,1%. Podobnie jak w przypadku powiatu, więcej bezrobotnych było wśród mężczyzn niż kobiet. Różnica ta w kolejnych kwartałach systematycznie malała.

**Tab. 7 Zarejestrowani bezrobotni w Powiecie Radomskim według wieku
[stan na: 30.09.2015 roku].**

	18 – 24 lata	25 – 34 lata	35 – 44 lata	45 – 54 lata	55 – 59 lat	60 lat i więcej
Ogółem	1719	4454	4092	3509	2208	1093
Kobiety	778	2369	2212	1789	1092	157
Kobiety (%)	45,3	53,2	54,1	51,0	49,5	14,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Radomiu,
www.pupradom.pl

Najwięcej bezrobotnych w Powiecie Radomskim występuje w grupie wiekowej między 25 a 34 i 35 a 44 rokiem życia. Dostyc wysokie bezrobocie występuje także w przedziale wiekowym 45 – 54. Najmniej bezrobotnych jest w grupie powyżej 60 roku życia. Widać więc, iż problemem tym dotknięte są szczególnie osoby stosunkowo młode, nie posiadające dużego doświadczenia zawodowego. W większości kategorii wiekowych bezrobotnych mężczyzn i kobiet było mniej więcej po równo. Największa różnica dotycząca płci występuje w przedziale wiekowym „60+”, gdzie bezrobotnych mężczyzn jest kilkakrotnie więcej niż kobiet. Wynika to jednak głównie z przyczyn systemowych, związanych m.in. z różnicami w wieku emerytalnym.

Tab. 8 Zarejestrowani bezrobotni w Powiecie Radomskim według poziomu wykształcenia [stan na: 30.09.2015 roku].

	Wykształcenie				
	Wyższe	Policealne i Średnie zawodowe	Średnie ogólnokształcące	Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne i poniżej
Ogółem	2697	3698	1579	4380	4721
Kobiety	1723	2010	999	1856	1809
Kobiety (%)	63,9	54,4	63,3	42,4	38,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Radomiu, www.pupradom.pl

Najwięcej bezrobotnych osób posiada wykształcenie gimnazjalne i niższe. Następną w kolejności grupa to osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym oraz zasadniczym zawodowym. Najmniej bezrobotnych posiadało zaś wykształcenie wyższe i średnie ogólnokształcące. Wpływ na to może mieć fakt, iż osoby te są zazwyczaj bardziej mobilne i opuszczają teren powiatu w poszukiwaniu pracy. Zastanawiający może być fakt, że w przypadku wykształcenia wyższego i ogólnokształcącego, wyraźnie więcej jest bezrobotnych kobiet. W grupie osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym także więcej jest bezrobotnych kobiet, ale różnica ta nie jest już tak wysoka. W przypadku ostatniej grupy z najniższym wykształceniem więcej jest bezrobotnych mężczyzn.

3. Gospodarka

Obszar gminy znajduje się w łódzkiej dzielnicy rolniczo-klimatycznej i radomsko-zwoleńskim regionie glebowo-rolniczym. Teren ten charakteryzuje się rzeźbą i warunkami klimatycznymi korzystnymi dla produkcji rolnej. Bonitacja wspomnianych elementów środowiska w skali 10-cio punktowej (wg IUNG) wynosi:

- rzeźba terenu - bardzo korzystne (9,0 pkt.),
- warunki wodne środowiska – korzystne (6,2 pkt.)¹.

Gleby północnej i południowo-wschodniej części gminy nadają się do wykorzystania pod rolnictwo o wielkoskalowej produkcji. Na pozostałym obszarze gminy można rozwijać średnioskalową produkcję rolną. Daje to szansę na wielofunkcyjny rozwój rolnictwa w Gminie Kowala. Ze względu na bliskość dużego miasta wydaje się, że perspektywiczna w gminie będzie także produkcja ekologiczna - warzywnicza.

¹ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Kowala, grudzień 1998 r., s. 41.

Tab. 9 Struktura gruntów ornych ze względu na klasę bonitacyjną w Gminie Kowala [ha].

Klasa	Powierzchnia
grunty bardzo dobre - klasa I, II	3
grunty dobre - klasa III	1220
grunty średnie - klasa IV	1899
grunty słabe - klasa V, VI	3087

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Kowala.

Tab. 10 Struktura użytków zielonych ze względu na klasę bonitacyjną w Gminie Kowala [ha].

Klasa	Powierzchnia
grunty bardzo dobre - klasa I, II	0
grunty dobre - klasa III	128
grunty średnie - klasa IV	301
grunty słabe - klasa V, VI	550

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Kowala.

W Gminie Kowala wśród gruntów ornych największą powierzchnię zajmują grunty V i VI klasy, czyli tzw. słabe - 49,7% całego obszaru. Następne są grunty klasy IV, czyli grunty słabe (30,6%). Dość mały udział mają grunty III klasy - tylko 19,6%. Grunty o najwyższej klasie bonitacji występują w ilościach śladowych – 0,05%. W przypadku użytków zielonych najwięcej terenu zajmują grunty V i VI klasy (56,2%). Wyraźnie mniej jest gruntów klasy IV (30,7%) oraz III (13,1%). Nie występują zaś grunty o najwyższej klasie bonitacji.

Tab. 11 Struktura użytkowania gruntów w Gminie Kowala [ha].

	2010	2011	2012	2013	2014
Powierzchnia ogółem	7466	7467	7467	7468	7468
w tym:					
Użytki rolne	6257	6242	6218	6207	6209
Grunty orne	5081	5066	5046	5034	5034
odłogi	188	188	166	153	152
ugory	21	22	33	27	25
Sady	190	192	192	193	196
Łąki	616	613	612	611	610
Pastwiska	370	371	368	369	369
Lasy i grunty leśne	506	518	521	523	523
Pozostałe grunty	703	707	728	738	736

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Kowala.

Wśród użytków rolnych największą powierzchnię zajmują grunty orne, które stanowią 67,4% całego obszaru gminy. W dalszej kolejności są łąki (8,2%), lasy oraz grunty leśne (7%) i pastwiska (5,5%). Grunty o innym przeznaczeniu stanowią 9,9% obszaru gminy, a najmniej terenu zajmują sady - tylko 2,6% całkowitej powierzchni gminy. Struktura użytkowania gruntów w gminie na przestrzeni ostatnich lat znacząco się nie zmieniła. Pomiędzy 2010 a 2014 r. nieznacznie spadła powierzchnia łąk (o 1%), gruntów ornych (o 0,9%) i pastwisk (o 0,3%). Wzrosła zaś powierzchnia gruntów o innej formie użytkowania (o 4,7%), lasów - w tym gruntów leśnych (o 3,4%) - i sadów (o 3,2%).

**Tab. 12 Struktura gospodarstw rolnych w Gminie Kowala w latach 2010 – 2014
[liczba indywidualnych gospodarstw rolnych].**

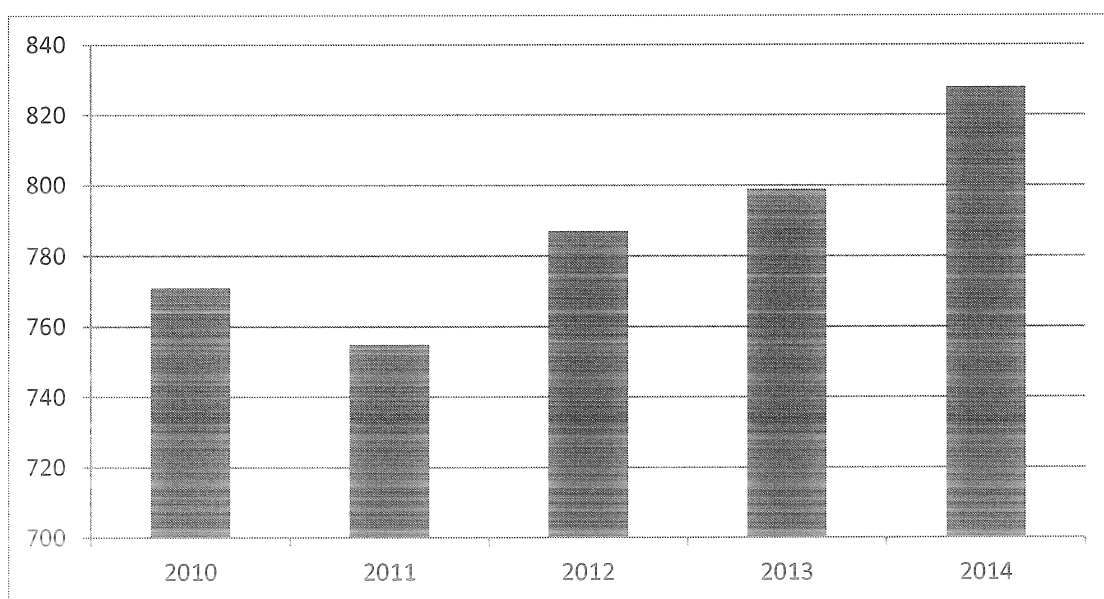
Powierzchnia	2010	2011	2012	2013	2014
do 5 ha	1918	1921	1922	1930	1937
od 5 do 10 ha	183	177	175	166	167
od 10 do 50 ha	33	34	32	34	32
powyżej 50 ha	0	0	1	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Kowala.

W Gminie Kowala na przestrzeni ostatnich lat nie doszło do diametralnych zmian w strukturze gospodarstw rolnych. Najwięcej jest gospodarstw o powierzchni do 5 ha, które w 2014 r. stanowiły 90,6% wszystkich gospodarstw (między 2010 a 2014 r. nastąpił wzrost ich liczby w strukturze wszystkich gospodarstw o 1%). Następne w kolejności to gospodarstwa liczące od 10 do 50 ha. W 2014 r. było ich 7,8%, ale ich udział w ogólnej strukturze gospodarstw rolnych wyraźnie się zmniejszył (o 7,8% pomiędzy 2010 a 2014 r.). Na podobnym poziomie utrzymuje się zaś liczba gospodarstw rolnych o wielkości pomiędzy 5 a 10 ha. W 2014 r. stanowiły one 1,5% wszystkich gospodarstw. Od 2012 r. w gminie funkcjonuje jedno wielkopowierzchniowe gospodarstwo rolne liczące ponad 50 ha. Niepokojącą tendencją jest spadek liczby gospodarstw powyżej 5 ha, a wzrost tych najmniejszych. Nie są to w liczbach bezwzględnych znaczące zmiany, problemem jest jednak ich kierunek. Zgodnie ze statystykami, tylko gospodarstwa o powierzchni powyżej 10 ha mogą stanowić główne źródło utrzymania dla rodzin. Rozdrobnienie ziemi w dalszej perspektywie może prowadzić do nieopłacalności produkcji rolnej w gminie i znacznego zubożenia części jej mieszkańców.

Gmina Kowala jest gminą wiejską, gdzie rolnictwo, pomimo zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych, ciągle odgrywa ważną rolę w strukturze gospodarki. Wśród przedsiębiorstw dominują małe (od 1 do 9 pracowników), a głównymi branżami są: handel i szeroko pojęta naprawa.

Rys. 3 Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON w Gminie Kowala w latach 2010-2014.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

W 2010 r. w Gminie Kowala zarejestrowanych było 771 podmiotów gospodarczych. Rok później nastąpił spadek ich liczby o 2,1%. Od tamtego czasu następował niewielki, ale systematyczny wzrost ich liczby. Największy miał miejsce pomiędzy 2011 a 2012 r. i wyniósł 4,2%, mniejszy „skok” odnotowano między 2013 a 2014 rokiem(3,6%). Należy zauważyć, że ogólna tendencja wzrostu jest pozytywna, nie wystąpiły bowiem na przestrzeni ostatnich lat znaczące spadki.

Tab. 13 Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON według sektorów własnościowych w latach 2010 - 2014.

2010 r.	sektor publiczny	12
	sektor prywatny	759
2011 r.	sektor publiczny	12
	sektor prywatny	743
2012 r.	sektor publiczny	12
	sektor prywatny	775
2013 r.	sektor publiczny	12
	sektor prywatny	787
2014 r.	sektor publiczny	12
	sektor prywatny	816

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Jak widać, na przestrzeni lat wzrastała liczba podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym, zmianom nie ulegał zaś sektor publiczny, w którym liczba tych podmiotów utrzymywała na tym samym poziomie. W 2014 r. wśród wszystkich podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w gminie, te z sektora prywatnego stanowiły 98,6%, a z publicznego – 1,4%.

Wśród sektora prywatnego najliczniejszą grupę stanowi działalność gospodarcza osób fizycznych - 92,1% ogółu zarejestrowanych podmiotów prywatnych. Spółki handlowe to 4,3% wszystkich podmiotów prywatnych, co jak na gminę o charakterze wiejskim jest wysokim wynikiem. Stosunkowo spory udział posiadają także stowarzyszenia i inne organizacje społeczne, które w 2014 r. stanowiły 2,3% podmiotów. Niestety, małą grupę, szczególnie w kontekście wiejskiego charakteru gminy, stanowią spółdzielnie - 0,3%. Jest to jednak problem ogólnopolski. Na terenie gminy niewiele jest także spółek z udziałem kapitału zagranicznego - 1%. W sektorze publicznym zdecydowanie dominują samorządowe jednostki prawa budżetowego ze wskaźnikiem 75%².

Tab. 14 Liczba podmiotów gospodarczych w Powiecie Radomskim i jego gminach w latach 2010-2014.

	2010		2011		2012		2013		2014	
Powiat Radomski	9842	100,0%	9704	100,0%	9965	100,0%	10211	100,0%	10322	100,0%
Miasto Pionki	1757	17,9%	1701	17,5%	1701	17,1%	1689	16,5%	1670	16,2%
Gmina Gózd	349	3,5%	381	3,9%	392	3,9%	398	3,9%	412	4,0%
Gmina Iłża	918	9,3%	928	9,6%	947	9,5%	933	9,1%	923	8,9%
Gmina Jastrzębia	387	3,9%	392	4,0%	392	3,9%	398	3,9%	401	3,9%
Gmina Jedlińsk	863	8,8%	867	8,9%	916	9,2%	915	9,0%	931	9,0%
Gmina Jedlnia-Letnisko	890	9,0%	934	9,6%	946	9,5%	1003	9,8%	1020	9,9%
Gmina Kowala	771	7,8%	755	7,8%	787	7,9%	799	7,8%	828	8,0%
Gmina Pionki	448	4,6%	439	4,5%	456	4,6%	475	4,7%	486	4,7%
Gmina Przytyk	332	3,4%	322	3,3%	339	3,4%	336	3,3%	334	3,2%
Gmina Skaryszew	1074	10,9%	949	9,8%	1004	10,1%	1091	10,7%	1095	10,6%
Gmina Wierzbica	640	6,5%	615	6,3%	628	6,3%	640	6,3%	645	6,2%
Gmina Wolanów	501	5,1%	508	5,2%	522	5,2%	552	5,4%	556	5,4%
Gmina Zakrzew	912	9,3%	913	9,4%	935	9,4%	982	9,6%	1021	9,9%

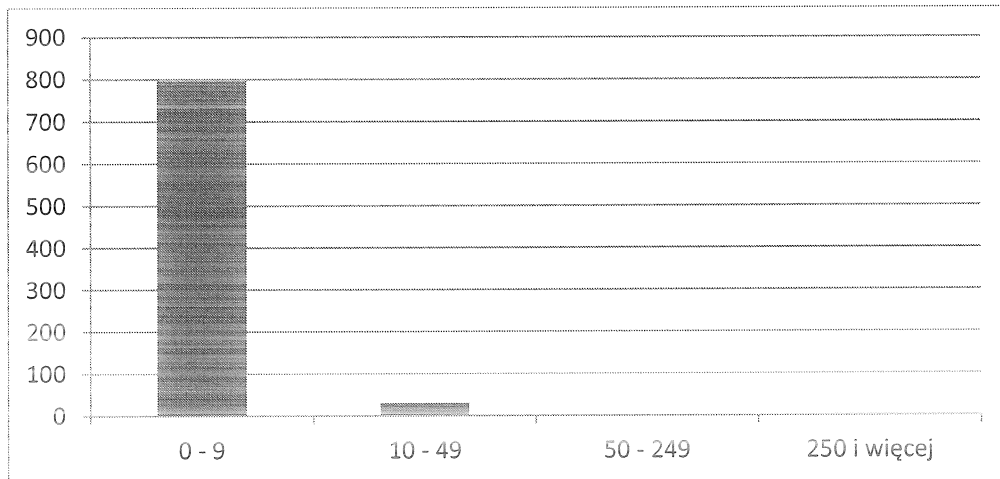
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Jeśli chodzi o liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, to na tle całego Powiatu Radomskiego gmina wypada średnio. W 2014 r. na jej terenie działało 8% wszystkich przedsiębiorstw z terenu powiatu. Należy zwrócić uwagę, że na przestrzeni lat

² Dane na podstawie: www.stat.gov.pl.

powoli, lecz systematycznie, wzrastał udział podmiotów z tej gminy w całkowitej liczbie przedsiębiorstw powiatu. Na przestrzeni ostatnich lat wzrost liczby przedsiębiorstw w Gminie Kowala wyniósł 7,4%.

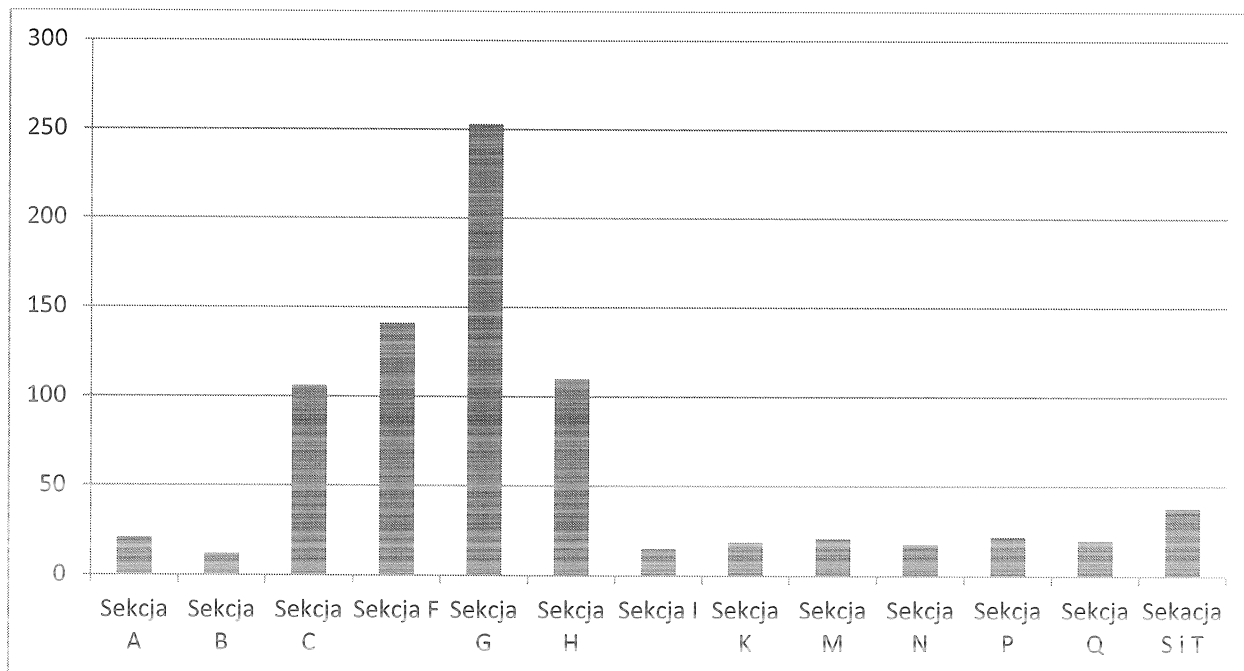
Rys. 4 Podmioty gospodarcze w zależności od liczby zatrudnianych pracowników (2014 rok).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

W gminie zdecydowanie dominują mikroprzedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 pracowników (jest ich 797 i stanowią 96,3% wszystkich przedsiębiorstw w gminie). W większości są to jednoosobowe podmioty działające na zasadach samozatrudnienia. Zazwyczaj nie tworzą dodatkowych miejsc pracy, a większość pracowników zatrudniają okresowo albo na umowy cywilnoprawne. Małych przedsiębiorstw zatrudniających od 10 do 49 pracowników jest 30 (3,6%). Na terenie gminy od 2012 r. działa jedno średnie przedsiębiorstwo (zatrudniające od 50 do 249 pracowników), nie występuje zaś żadne duże przedsiębiorstwo. Na przestrzeni ostatnich lat sukcesywnie wzrastała liczba mikroprzedsiębiorstw (wzrost o 11,8%), zaś liczba małych przedsiębiorstw do 2011 r. rosła (było ich wtedy 42), by następnie gwałtownie spaść.

Rys. 5 Liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON wg sekcji PKD w Gminie Kowala w 2014 r. (sekcje powyżej 10 podmiotów).

A – Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo

B - Górnictwo i wydobywanie

C - Przetwórstwo przemysłowe

F – Budownictwo

G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego

H - Transport i gospodarka magazynowa

I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

K - Działalność finansowa i ubezpieczeniowa

M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

N - Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

P – Edukacja

Q - Opieka zdrowotna i pomoc społeczna

S i T - Pozostała działalność usługowa i gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników, gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

W Gminie Kowala wyraźnie dominuje działalność związana z handlem hurtowym i detalicznym, w tym szeroko pojęta naprawa (30,6% wszystkich zarejestrowanych podmiotów gospodarczych). Następne sekcje gromadzą zdecydowanie mniej przedsiębiorstw i są to: budownictwo (17%), transport i gospodarka magazynowa (13,3%) oraz przetwórstwo przemysłowe (12,8%). Kolejne sekcje to: przetwórstwo przemysłowe (11%) oraz pozostała działalność usługowa i gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników (7,5%). Najmniej podmiotów funkcjonuje w sektorach: działalność administracyjna (2,2%), działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (1,8%) oraz górnictwo i wydobywanie (1,4%). W Gminie Kowala zarejestrowane są także firmy działające w innych sektorach, ale zazwyczaj jest ich tylko kilka. Duża liczba przedsiębiorstw zajmujących się

handlem hurtowym i detalicznym zaskakuje, zważywszy że gmina sąsiaduje bezpośrednio z Radomiem.

Tab. 15 Najwięksi pracodawcy w Gminie Kowala.

Nazwa / Miejscowość	Forma prawna	Rodzaj produkcji lub usług
Piekarnia „Mak” / Kowala -	Jednoosobowa działalność gospodarcza	Pieczyno, ciasta
Przedsiębiorstwo Transportowe Robert Stępień / Mazowszany	Sp. z o.o.	Transport krajowy i międzynarodowy
„PATREX” / Kolonia Kowala	Sp. z o.o.	Transport krajowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Kowala.

Na terenie gminy działają dwa obiekty noclegowe. Zajazd "Złoty Karpik" w Kosowie dysponuje ok. 50 miejscami. Drugi obiekt, Centrum Konferencyjno-Rozrywkowe Chełmiński, oferuje 40 miejsc w Kowali Kolonii.

Z podmiotów zaliczanych do tzw. „otoczenia przedsiębiorców” w Gminie Kowala można wyróżnić dwa banki:

- Bank Spółdzielczy w Radomiu - stały punkt kasowy w Kowali,
- Bank Spółdzielczy w Skaryszewie - Filia w Kowali.

Pobierane są także stosunkowo niskie podatki lokalne od przedsiębiorców. W przyszłości gmina planuje uczestnictwo w targach gospodarczych.

4. Infrastruktura techniczna

Przez teren gminy biegnie droga krajowa nr 7 relacji Warszawa-Kraków. Ponadto duże znaczenie mają drogi wojewódzkie o znaczeniu regionalnym: nr 774 Radom - Wierzbica - Starachowice oraz nr 733 Wolanów - Kowala - Skaryszew. Spora liczba dróg podlega również pod powiat:

Tab. 16 Drogi powiatowe na terenie Gminy Kowala.

Kierunek	Nr drogi	Długość [km]	Rodzaj nawierzchni	Klasa techniczna, stan nawierzchni
Trablice - Sołtyków	3535W	2,2	Beton asfaltowy	klasa L, stan zadowalający
Radom - Gębarzów - Polany	3539W	5,1	Beton asfaltowy	klasa G, stan dobry i zadowalający

Parzenice - Skaryszew	3540W	2,4	beton asfaltowy	klasa Z, stan dobry
Kowala - Ruda Wielka - Wierzbica	3557W	3,9	Beton asfaltowy	klasa G, stan dobry i zadowalający
Błonie - Kosów	3558W	1,5	Beton asfaltowy	klasa L, stan zadowalający
Młodocin - Kowala	3559W	3,5	Beton asfaltowy	klasa Z, stan dobry i zadowalający
Orońsko - Dąbrówka Zabłotnia - Ruda Mała	4010W	4,7	Beton asfaltowy	klasy Z, stan niezadowalający
Radom - Augustów	3564W	1,6	Beton asfaltowy	klasa L, stan niezadowalający
Wolanów - Kończyce	3565W	0,7	Beton asfaltowy	klasa L, stan dobry

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Sieć dróg gminnych jest bardzo rozbudowana i obejmuje prawie 87 km dróg o nawierzchni asfaltowej. Są to następujące drogi:

- nr 350601W Kosów – Trabllice,
- nr 350602W Kowala – Zenonów,
- nr 350603W Rożki – granica gminy Kowala – Krogulcza Sucha – granica gminy Kowala – Orońsko,
- nr 350604W Kowala – Dąbrówka Zabłotnia,
- nr 350605W Kowala – Romanów,
- nr 350606W Parznice – Bardzice,
- nr 350607W Podgórze – Bardzice,
- nr 350608W Romanów – Maliszów,
- nr 350609W Stawki – Bardzice,
- nr 3506010W Mazowszany – Zenonów,
- nr 3506011W Ludwinów – Kotarwice,
- nr 3506012W Rożki – Młodocin Kąty,
- nr 3506013W Augustów – Adamów,
- nr 350614W droga krajowa DK7 E-77-Kończyce-Kolonia – granica z gminą Wolanów,
- nr 350615W granica miasta Radom – Kończyce-Kolonia – granica z gminą Wolanów,
- nr 350616W Kosów droga krajowa DK7 E77 – Zabierzów – granica z gminą Wolanów,
- nr 350617W Zabierzów - Błonie,
- nr 350618W Zabierzów środek wsi – Błonie środek wsi,
- nr 350619W Błonie – granica z gminą Wolanów,
- nr 350620W Młodocin Mniejszy DK7 E77 – Młodocin Mniejszy DK7 E77,

- nr 350621W granica z gminą Wolanów – Młodocin Mniejszy – granica z gminą Wolanów (Waliny),
- nr 350622W Kosów DK7 E77 – Augustów droga gminna 350601W,
- nr 350623W Kosów droga powiatowa DP3564W – granica z miastem Radom (Krychnowice),
- nr 350624W Kowala Kolonia – Kowalówka droga gminna 350611W ,
- nr 350625W Trablice droga powiatowa DP3535W – granica z miastem Radom,
- nr 350626W Trablice droga powiatowa DP3535W Trablice Ciborów – granica z miastem Radom,
- nr 350627W Trablice droga gminna 350601W – Mazowszany droga gminna 350602W,
- nr 350628W Kotarvice od DW 744,
- nr 350629W Trablice (kościół) droga gminna 350601W – Kotarvice,
- nr 350630W Mazowszany od drogi gminnej 350602W – Mazowszany do drogi wojewódzkiej DW744,
- 350631W Kowala droga wojewódzka DW733 – Walentynów droga wojewódzka DW744,
- 350632W Walentynów – droga wojewódzka DW744,
- 350633W Grabina droga gminna 350608W – granica z gminą Wierzbica,
- 350634W Kowala droga powiatowa 3557W – Kowala droga gminna 350605W,
- 350635W Kowala droga powiatowa DP3559W – Kowala Kolonia droga wojewódzka DW733,
- 350636W Kowala Kolonia droga wojewódzka DW733 – Parznice droga wojewódzka DW733,
- 350637W Kowala droga wojewódzka DW733 – Kowala droga wojewódzka DW733 (łącznik),
- 350638W Kowala droga wojewódzka DW733 – Romanów.

Na terenie gminy znajdują się 4 przystanki kolejowe: Radom - Potkanów, Kończyce Radomskie, Rożki, Ruda Wielka, na których zatrzymują się pociągi o znaczeniu regionalnym. Na stacji PKP Rożki znajdują się bocznice do obróbki i obsługi składów towarowych.

Teren gminy pokrywa sieć linii komunikacyjnych: komunikacja podmiejska MPK - linie 23 i 5, linie autobusowe obsługiwane przez firmę Chełmińska – trasa: Parznice – Radom przez Kowalę, Rożki, Augustów, Kosów, Ludwinów oraz Trablice: pociągi PKP oraz prywatne linie transportu zbiorowego.

Gmina nie posiada sieci kanalizacyjnej. W związku z tym na terenie gminy nie działa żadna oczyszczalnia ścieków - ścieki są natomiast gromadzone w szambach i wywożone pojazdami asenizacyjnymi. Część domów w południowej części gminy jest wyposażona w

prydomowe oczyszczalnie ścieków. Łącznie posiadają je 243 domy (podczas gdy szamba występują przy 2140 domach).

Długość sieci wodociągowej przekracza z kolei 122 km, dzięki czemu dociera ona do wszystkich miejscowości w gminie, a nawet do kilku poza nią. W Dąbrówce Zabłotnej zlokalizowane jest ujęcie wody (ze zbiornikiem o pojemności 900 m³) wraz ze stacją uzdatniania wody.

Tab. 17 Zużycie wody w Gminie Kowala [dam³].

Ogółem	516,1
Przemysł	27,1
Rolnictwo i leśnictwo	378,1
Eksploatacja sieci wodociągowej	110,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Począwszy od 2013 r. odbiorem odpadów z nieruchomości zajmuje się konsorcjum złożone z 3 firm: PPUH INTERBUD Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Usług Komunalnych EKO-ESTETYKA s.c. i Usług Ekologiczne EKO-JAS Krzysztof Janas. Odpady trafiają następnie do Regionalnej Instalacji Przetwarzania Odpadów Komunalnych w Radomiu.

W gminie obowiązuje następujący system segregowania odpadów:

- do żółtych worków trafiają odpady suche, plastik i metale,
- do worków zielonych również odpady suche, ale w postaci szkła,
- odpady mokre biodegradowalne,
- odpady zmieszane.

Dwie pierwsze grupy odpadów są odbierane od mieszkańców raz w miesiącu, a pozostałe 2 razy w miesiącu. Odpady niebezpieczne (sprzęt elektryczny i elektroniczny, przeterminowane leki, baterie i akumulatory) oraz problemowe (wielkogabarytowe, zużyte opony, odpady budowlane, popioły i żużle komunalne, odpady zielone) odbierane są nieregularnie.

W gminie funkcjonuje Tymczasowy Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych, w którym ustawiono pojemniki na 4 rodzaje odpadów: szkło (w tym okienne), zużyte opony, odpady budowlane i rozbiórkowe oraz odpady suche. Punkt jest czynny 3 razy w tygodniu w godzinach pracy Urzędu Gminy, a możliwość pozostawienia w nim odpadów

jest weryfikowana przez pracownika UG na podstawie dowodu wniesienia opłaty za wywóz odpadów³.

Tab. 18 Osiągnięte wskaźniki w zakresie ograniczania masy odpadów komunalnych biodegradowalnych oraz recyklingu i przygotowania do ponownego użycia różnych grup odpadów w Gminie Kowala w 2014 roku.

		Poziom osiągnięty [%]	Poziom wymagany [%]
Osiągnięty poziom ograniczenia masy odpadów komunalnych biodegradowalnych kierowanych do składowania		45,5	50
Poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia	papieru, metali, szkła i tworzyw sztucznych	44,96	14
	innych niż niebezpieczne odpadów budowlanych i rozbiórkowych	100	38

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Sprawozdania wójta z realizacji zadań z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi za 2014 rok*,
http://www.kowala.pl/asp/pliki/do_pobrania/sprawozdanie-gosp-odpadami-2014.pdf.

Przez teren gminy przebiegają linie energetyczne wysokiego napięcia 220 i 110 kV, natomiast w miejscowości Rożki mieści się rozdzielnia. Na terenie każdego sołectwa znajdują się również linie średniego napięcia oraz stacje trafo przetwarzające napięcie 230V. Sieć niskiego napięcia we wsiach i przysiółkach w ponad 90% przebiega liniami napowietrznymi. Wszystkie gospodarstwa domowe posiadają dostęp do sieci, natomiast część jej odcinków wymaga remontu.

Mieszkańcy części miejscowości mają dostęp do sieci gazowniczej, której łączna długość wynosi 16,4 km. Gazociągi o większych średnicach łączą miejscowości Makowiec i Trablice (średnica 300 mm), Radom i Mazowszany oraz Trablice i Kosów o średnicach 150 mm. W Trablicach, Ludwinowie, Kotarwicach, Mazowszanach i Hucie Mazowszańskiej znajdują się gazociągi o mniejszych średnicach. Sieć daje możliwość dalszej rozbudowy i podłączania kolejnych gospodarstw.

Na terenie Gminy Kowala występuje infrastruktura telekomunikacyjna, obejmująca sieci telefoniczne kablowe światłowodowe na trasie Radom-Wierzbica, PKP Rożki-Kowala oraz na pasach kolejowych, kable ziemne i napowietrzne podłączone do centrali telefonicznej w Kowali i Radomiu, sieć telefoniczną radiową z antenami w Młodocinie,

³ Na podstawie: *Jak postępować z odpadami komunalnymi w Gminie Kowala od 1 lipca 2013 r. Broszura informacyjna Urzędu Gminy w Kowali*,
http://www.kowala.pl/asp/pliki/do_pobrania/smieci.2013.ulotka.pdf.

Bardzicach oraz telefonia Pilicka, a także telefonia komórkowa (3 maszty pokrywające zasięgiem teren całej gminy)⁴.

5. Infrastruktura społeczna

Na terenie Gminy Kowala funkcjonuje jedno przedszkole - Przedszkole Publiczne im. J. Tuwima. Liczba uczęszczających do niego dzieci utrzymuje się na stałym poziomie ok. 120 osób. Budynek placówki oddalony jest od głównych dróg. Dzieci mają do dyspozycji 5 sal, a także plac zabaw przed budynkiem. Przedszkole pracuje w godzinach 6.30 - 16.30. Oferta zajęć dodatkowych obejmuje religię, język angielski, zajęcia taneczno-umykalniające, gimnastykę korekcyjną, terapię logopedyczną i psychologiczną.

W gminie działa 5 szkół podstawowych, przy czym w 2 placówkach dostrzec można wzrost liczby uczniów, w pozostałych zaś niewielkie spadki.

Tab. 19 Liczba uczniów szkół podstawowych w Gminie Kowala w latach 2010-2015.

Nazwa placówki	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
PSP im. Noblistów Polskich w Bardzicach	128	130	129	123	123
PSP w Kończycach-Kolonii	122	136	131	123	109
PSP im. J. Korczaka w Kowali	262	287	302	308	333
PSP im. M. Konopnickiej w Mazowszanach	356	361	364	360	364
PSP im. K. Makuszyńskiego w Młodocinie Mniejszym	97	103	93	81	79

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Szkoły w Bardzicach i Młodocinie nie dysponują salami gimnastycznymi. W każdej placówce uczniowie mogą korzystać z pracowni komputerowych z kilkunastoma stanowiskami, posiadającymi podłączenie do internetu. Szkoły w Bardzicach i Kończycach-Kolonii nie posiadają świetlic, z kolei świetlice w szkole w Kowali i Mazowszanach funkcjonują najdłużej (po 39 godzin tygodniowo), a świetlica w Młodocinie - przez 13 godzin w tygodniu.

Żadna ze szkół nie prowadzi wymiany z placówkami oświatowymi z zagranicy. Posiadają jednak dość bogatą ofertę zajęć pozalekcyjnych.

⁴ *Infrastruktura*, http://www.kowala.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&sub=7&menu=47&strona=1.

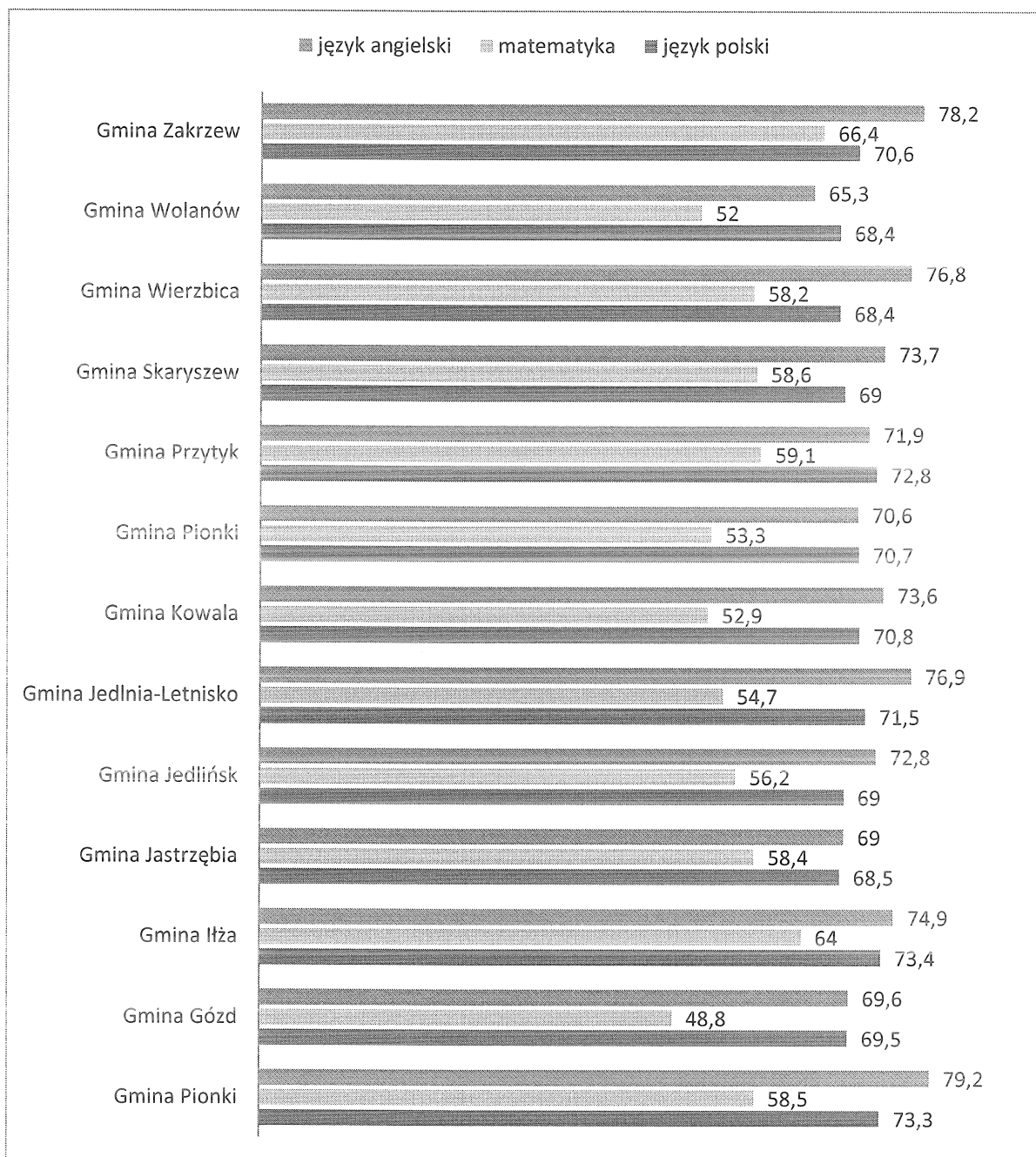
Tab. 20 Oferta zajęć pozalekcyjnych w szkołach podstawowych z terenu Gminy Kowala w roku szkolnym 2014/2015.

Nazwa placówki	Liczba godzin zajęć pozalekcyjnych tygodniowo	Rodzaje zajęć pozalekcyjnych
PSP im. Noblistów Polskich w Bardzicach	17	Zajęcia: dydaktyczno-wyrównawcze, SKS, logopedyczne, aktywności twórczej dla uczniów zdolnych, rekreacyjno-sportowe. Koła: nauczania zintegrowanego, języka dla uczniów zdolnych, matematyczne, bezpieczny uczeń, liturgiczne.
PSP w Kończycach-Kolonii	15	Zajęcia: dydaktyczno-wyrównawcze, korekcyjno-kompensacyjne, rewalidacyjne, terapeutyczne, przygotowujące do sprawdzianu, sportowe z piłki siatkowej, rozwijające uzdolnienia uczniów. Koła: plastyczne, historyczne, przyrodnicze, religijne,
PSP im. J. Korczaka w Kowali	39	Zajęcia rozwijające uzdolnienia: wokalne, matematyczne, j. angielskiego i polskiego, przyrodniczo-ekologiczne. Zajęcia wyrównawcze: matematyczno-przyrodnicze, z j. angielskiego i polskiego, wyrównawczo-kompensacyjne, socjoterapii, z matematyki, koło misyjne.
PSP im. M. Konopnickiej w Mazowszanach	w projekcie 220, pozostałe 28	Projekt dla klas IV-VI – Moja przyszłość, zajęcia: logopedyczne, korekcyjno-kompensacyjne, teatralne, przygotowujące do sprawdzianu, wokalne i wyrównawcze. Koła: przyrodnicze, plastyczne, muzyczne, polonistyczne. Zespoły wyrównawcze: j. polski i angielski, matematyka.
PSP im. K. Makuszyńskiego w Młodocinie Mn.	20	Zajęcia: korekcyjno-kompensacyjne, biblioteczne, dydaktyczno-wyrównawcze z j. polskiego i matematyki, techniczno-informatyczne. Koła: plastyczne, sportowe, j. angielskiego i polskiego, teatralne, "Dwa tyki: matematyki i informatyki", matematyczno-informatyczne oraz gimnastyka korekcyjno-kompensacyjna.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Uczniowie szkół podstawowych z terenu gminy osiągnęli bardzo dobre wyniki na sprawdzianie szóstoklasisty. W przypadku języka polskiego i angielskiego osiągnęli wyniki powyżej średniej szkół z całego powiatu, które wynosiły odpowiednio 70,5% i 73,3%. Gorzej poradzili sobie tylko z matematyką - był to jeden z gorszych wyników wśród wszystkich gmin.

Rys. 6 Wyniki sprawdzianu szóstoklasisty w szkołach podstawowych Powiatu Radomskiego w 2015 roku [%].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Warszawie, http://newbip.oke.waw.pl/bip/bip_461425_radomski.pdf.

W miejscowości Parznice działa gminne gimnazjum - Publiczne Gimnazjum im. Jana Pawła II. Liczba uczniów tej szkoły spadła w porównaniu do roku szkolnego 2010/2011, jednak tendencji tej nie można jednoznacznie ocenić jako spadkowej. Wynika to z faktu, że w roku szkolnym 2012/2013 liczba uczniów była jeszcze mniejsza niż w roku 2014/2015.

Tab. 21 Liczba uczniów Publicznego Gimnazjum im. Jana Pawła II w Parznicach w latach 2010-2015.

Nazwa placówki	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Publiczne Gimnazjum im. Jana Pawła II	389	376	329	352	347

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Gimnazjum wyposażone jest w salę gimnastyczną oraz 2 pracownie komputerowe, każda z 13 stanowiskami podłączonymi do internetu. Świetlica szkolna jest czynna 26 godzin tygodniowo. W ofercie znajduje się 41 godzin zajęć pozalekcyjnych tygodniowo, w tym sportowe, z ratownictwa medycznego, PTSM, chór, zespół muzyczny, koła: historyczne, matematyczne, polonistyczne, dziennikarskie, teatralne, plastyczne, informatyczne, wolontariat, Klub Europejski, UKS GIM, biblioteczne, indywidualne - wspomagające proces rewalidacyjny, warsztatowe ułatwiające integrację i uspołecznienie, indywidualne - wspomagające rozwój społeczny uczniów. Gimnazjum nie prowadzi wymiany zagranicznej uczniów.

Na egzaminie gimnazjalnym wyniki uczniów z przedmiotów humanistycznych były zbliżone do średniej powiatowej, w części przyrodniczej były nieco lepsze, a matematycznej - gorsze. Słabsze wyniki uczniowie osiągnęli także w zakresie języków obcych, przy czym od 2012 r. język niemiecki był zdawany tylko na poziomie podstawowym (angielski na poziomie podstawowym i rozszerzonym). W większości przypadków gimnazjaliści z Gminy Kowala uzyskują z roku na rok coraz lepsze wyniki, odwrotna sytuacja ma miejsce tylko w przypadku języka polskiego.

Tab. 22 Wyniki egzaminu gimnazjalnego w Gminie Kowala w latach 2012-2015.

	Gmina Kowala							
	H,W	JP	P	M	JA-p	JA-r	JN-p	JN-r
2012	55,7	64,6	47,4	40,3	52,0	30,8	48,8	-
2013	56,0	58,7	57,7	44,0	52,6	30,1	46,7	-
2014	56,1	64,7	51,6	44,0	57,2	31,1	-	-
2015	61,6	58,4	49,6	48,4	56,0	34,7	57,8	-
	Powiat Radomski							
	H,W	JP	P	M	JA-p	JA-r	JN-p	JN-r
2012	58,5	64,4	48,3	46,9	59,4	38,0	55,4	39,2
2013	55,4	58,3	57,5	47,9	57,3	35,1	60,1	55,8
2014	57,0	65,4	46,0	49,5	59,4	35,2	57,4	60,0
2015	60,6	60,9	45,7	47,0	58,9	36,1	48,3	-

Legenda: H,W - historia, WOS, JP - język polski, P - przedmioty przyrodnicze, M - matematyka, JA-p - jęz. angielski podstawowy, JA-r - jęz. angielski rozszerzony, JN-p - jęz. niemiecki podstawowy, JN-r - jęz. niemiecki rozszerzony.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Warszawie, http://bip.oke.waw.pl/publikacje/lista.php?id_kategorii=17#menu_469

We wszystkich szkołach z terenu gminy zatrudnionych jest 157 nauczycieli, przy czym 94 to nauczyciele dyplomowani. Tylko dwóch nauczycieli nie posiada tytułu magistra z przygotowaniem pedagogicznym.

Na terenie Gminy Kowala funkcjonuje 6 klubów/stowarzyszeń sportowych: Ludowo - Uczniowski Klub Sportowy "LUKS KOWALA" z siedzibą w Publicznym Gimnazjum im. Jana Pawła II w Parznicach, Uczniowski Ludowy Klub Sportowy „Jaskółka” z siedzibą w PSP im. Janusza Korczaka w Kowali, Uczniowski Klub Sportowy GIM PARZNICE, Uczniowski Klub Sportowy LIDER KOWALA, Gminny Klub Sportowy „ZORZA” oraz Uczniowski Ludowy Klub Sportowy JUDO KOWALA. Uczniowie zrzeszeni w wyżej wymienionych klubach mają więc dostęp do innych dziedzin sportu niż piłka nożna, która jest najpopularniejsza w innych gminach. Klub "LUKS KOWALA" specjalizuje się np. w tenisie stołowym oraz organizuje Turniej Badmintona o Puchar Wójta Gminy Kowala. Klub ZORZA propaguje także sport wśród osób niepełnosprawnych.

Na terenie gminy regularnie odbywają się zawody o puchar Wójta Gminy Kowala w piłce nożnej mężczyzn. Impreza ma charakter gminny, ale patronat nad nią objął Starosta Radomski. W rozgrywkach, które toczyły się w czerwcu i lipcu, brało udział 12 drużyn.

Mieszkańcy chcący uprawiać sport mogą korzystać z trzech boisk sportowych: do piłki nożnej w Kowali, boiska wielofunkcyjnego przy Publicznej Szkole Podstawowej w Bardzicach oraz Orlika (kompleks boisk wielofunkcyjnych) przy Publicznej Szkole

Podstawowej w Mazowszanach. Hale sportowe znajdują się przy szkołach: Gimnazjum w Parznicach i szkołach podstawowych w Kowali i Mazowszanach.

Oprócz tego w Kowali mieści się kompleks turystyczno-rekreacyjny, dający możliwość organizacji rozgrywek sportowych dla zawodników i drużyn różnych dyscyplin sportowych oraz organizacji szeregu imprez plenerowych o charakterze rekreacyjno-kulturalnym i edukacyjno-historycznym.

Instytucją kultury z terenu gminy jest Gminna Biblioteka Publiczna w Kowali. Pracuje ona w poniedziałki w godzinach 8.00-16.00 oraz od wtorku do piątku od 7.00 do 15.00. Od 2012 r. biblioteka posiada elektroniczny katalog wydawnictw. Biblioteka posiada 3 filie: w Bardzicach, Młodocinie Mniejszym i Parznicach.

Największe zbiory posiada biblioteka w Kowali, która też dokonuje największej liczby wypożyczeń. Średnia liczba wypożyczeń w tej placówce to 22,5. W Parznicach jeden czytelnik wypożycza średnio 5,3 woluminy, w Bardzicach 10,6, a w Młodocinie Mniejszym 12,1. Generalnie poziom czytelnictwa w gminie jest wysoki (wyższy niż przeciętnie w tej wielkości gminach) i wynosi 16,3. Jest jednocześnie niewiele niższy niż wynosi średnia dla powiatu - 17,5.

Tab. 23 Biblioteki w Gminie Kowala.

Miejscowość	Liczba pracowników	Liczba woluminów	Wypożyczenia woluminów na zewnątrz	Liczba czytelników
Kowala	2 os.	9671	16210	720
Parznice	1 os., 1/2 etatu	5007	1219	228
Bardzice	1 os., 1/2 etatu	6841	2164	205
Młodocin Mniejszy	1 os., 1/2 etatu	3637	2449	202

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

W gminie organizowane są co roku różne imprezy kulturalne. Wspólnie ze Starostwem Powiatowym 13 września 2015 r. odbyły się dożynki powiatowe - gminne. Dzień wcześniej miało miejsce spotkanie organizacji pozarządowych i podsumowanie projektu „Nakręcenie na Białą Damę”. Bale karnawałowe organizowane przez Klub Seniora odbywają się co roku na przełomie stycznia i lutego. Dotychczas odbyły się: Charytatywny bal Karnawałowy, Kwiatowy, Kapeluszkowy i ostatnio Królewski Bal Karnawałowy. Trzydziestego pierwszego stycznia 2015 r. Klub Seniora przy Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej zorganizował Królewski Bal Karnawałowy pod honorowym patronatem Wójta Gminy Kowala. Od 10 lat organizowany jest przez Świetlicę Środowiskową Gminny Konkurs Recytatorski z elementami socjoterapii, w którym biorą udział wszystkie szkoły podstawowe i świetlice w

kategorii oratorskiej i aktorskiej. W październiku 2015 r. odbyła się impreza pn. "CUDOWNE OGRODY" Przegląd Twórczości Artystycznej Osób Niepełnosprawnych. Pomysł Przeglądu zrodził się w Klubie Wolontariatu, który współorganizował imprezę wraz z Gminnym Ośrodkiem Pomocy Społecznej. W latach 2011-2014 w miesiącu sierpniu odbywały się Dni Kowali. W 2014 r. obejmowały one wyścig rowerowy o zasięgu ogólnopolskim (MTB-Kowala XC), organizowany wspólnie ze stowarzyszeniem 3R - Radomski Ruch Rowerowy. Zaplanowano 4 dystanse i 15 kategorii wiekowych dla dzieci od lat 5, młodzieży i dorosłych. Rywalizacja odbyła się na ponad trzykilometrowej rundzie o urozmaiconym profilu. Drugiego dnia głównym punktem programu było widowisko historyczne na stadionie w Kowali pt. „Bitwa pod Kowalą 1863 i Wielka Wojna w latach 1914-1915”. Poza epizodami powstańczej bitwy z 1863 r., widzowie zobaczyli rekonstrukcję walk z czasu I w. św. Udział wzięły pododdziały piechoty i kawalerii prezentujące mundury i broń walczących stron: Rosji, Austro-Węgier i Niemiec. Zaprezentowały się też formacje polskie z tego okresu, tj. Żołnierze Legionów Polskich J. Piłsudskiego oraz tzw. "Błękitnej Armii" gen. J. Hallera. W imprezie uczestniczyły Grupy Rekonstrukcji Historycznej z Radomia, Koźmic, Iłży, Garbatki i Puław.

W mniejszym zakresie mieszkańcy mogą organizować swoje imprezy, korzystając z sieci świetlic wiejskich. Większość znajduje się w dobrym lub bardzo dobrym stanie technicznym, poza świetlicą w Dąbrówce Zabłotniej (stan techniczny średni).

Tab. 24 Świetlice wiejskie na terenie Gminy Kowala.

Miejscowość	Liczba miejsc	Wyposażenie
Kowala	40	Komputery, stoliki, krzeselka, biurka, kuchnia wyposażona w szafki, kuchenkę gazową oraz lodówkę, pomoce dydaktyczne, zabawki, wyposażenie kąpieliska malucha, basen z piłeczkami, scena do organizacji występów teatralnych, nagłośnienie z mikrofonami nagłownymi, telewizor, wieża, stół bilardowy, stół do gry w tenisa stołowego, piłkarzyki, sprzęt biurowy, kserokopiarka.
Trablice	30	Sprzęt biurowy, komputery, telewizor, stoliki, zestaw mebli, pomoce dydaktyczne, gry dla dzieci i młodzieży oraz materiały plastyczne, plac zabaw, kuchnia z pełnym wyposażeniem.
Kosów	20	Komputery, telewizor, stoliki, ławki, pomoce dydaktyczne, gry, zabawki, stół do gry w ping-ponga, piłkarzyki, plac zabaw, kuchnia z pełnym wyposażeniem.
Ruda Mała	60	Komputery, ławeczki, stoliki, kuchnia wraz z wyposażeniem, gry, zabawki, kominek, nowy plac zabaw.
Dąbrówka Zabłotnia	40	Szafki, ławki, stoliki, komputer, zabawki i gry, boisko do gry wysypane piaskiem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

W gminie działa także Zespół Ludowy "Stępcianki" (w ramach Klubu). Zespół występuje na licznych przeglądach pieśni ludowych, także poza terenem Gminy Kowala.

W gminie funkcjonuje jedna placówka ochrony zdrowia - Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej. Mieszkańcy mogą korzystać z lekarza "pierwszego kontaktu" oraz pediatry. Przychodnia jest czynna od poniedziałku do piątku w godzinach 7.30-18.00. W miejscowości Kowala znajduje się również apteka. Najbliższy szpital mieści się w Radomiu.

Pomocą społeczną w gminie zajmuje się Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kowali. Ośrodek otrzymał Certyfikat Jakości Centrum Aktywności Lokalnej oraz Akredytację Wolontariatu Europejskiego. GOPS prowadzi Punkt Informacyjno-Konsultacyjny dla osób uzależnionych i ich rodzin. Od sierpnia 2011 r. działa Punkt Informacyjny dla osób chorych i niepełnosprawnych, który dostarcza informacji o organizacjach i instytucjach pomagających tym grupom, wydaje wnioski np. o ustalenie stopnia niepełnosprawności i pomaga w ich wypełnieniu, udziela skierowań po porady prawne i psychologiczne, udziela wsparcia socjalnego, przedstawia oferty pracy dla osób z niepełnosprawnością oraz pomaga w uzyskiwaniu sprzętu rehabilitacyjnego. W 2010 r. z inicjatywy GOPS-u powstał Klub Seniora. Zaś w 2009 r. powołano do życia Klub Wolontariusza, który w 2013 r. przekształcił się w Centrum Wolontariatu. Wolontariuszami są osoby w różnym wieku. Centrum realizowało projekt FIO "Na końcu będą Anioły - integracja pokoleniowa poprzez wolontariat", dzięki któremu udało się jeszcze zwiększyć liczbę osób współpracujących z Centrum.

Do 2013 r. wzrastała liczba gospodarstw domowych korzystających ze świadczeń pomocy społecznej, natomiast w 2014 r. spadła ona o prawie 40 gospodarstw (do 390). Tendencja spadkowa dotyczy również liczby rodzin, które otrzymują zasiłki rodzinne na dzieci - ich liczba spadła z 839 w 2010 r. do 664 w 2014 roku. Do najczęstszych powodów przyznawania pomocy rodzinom na terenie Powiatu Radomskiego w 2014 r. należały: bezrobocie (29%) i ubóstwo (28,5%). Spore grupy otrzymywały pomoc również z tytułu niepełnosprawności (11,9%) oraz długotrwałej lub ciężkiej choroby (11,6%)⁵.

Za bezpieczeństwo publiczne odpowiada III Komisariat Policji w Radomiu, w którym pracuje 2 dzielnicowych opiekujących się terenem Gminy Kowala. Pracuje w nim 82 policjantów. Policyjne statystyki pokazują spadek liczby popełnianych przestępstw, ale również spadek poziomu ich wykrywalności. Do najczęściej popełnianych przestępstw należą: kradzieże z włamaniem, kradzieże mienia, uszkodzenie mienia, kradzież sieci elektroenergetycznej oraz znęcanie się psychiczne i fizyczne nad rodziną.

---

⁵ Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS - "Powody przyznania pomocy rodzinie (na podstawie decyzji)".

Tab. 25 Wskaźniki dotyczące przestępstw popełnianych na terenie Gminy Kowala w latach 2010-2014.

Rok	Liczba przestępstw	Liczba przestępstw popełnionych przez nieletnich	Wskaźnik dynamiki przestępstw	Wykrywalność przestępstw [%]
2010	201	3	78,2	74,9
2011	239	17	118,9	79,6
2012	233	31	97,5	72,3
2013	162	1	69,5	45,0
2014	120	0	74,1	21,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komisariatu III Policji w Radomiu.

O bezpieczeństwo pożarowe na terenie gminy dbają 4 jednostki Ochotniczych Straży Pożarnych: w Bardzicach, Kosowie, Kowali i Rudzie Małej. Ostatnia z wymienionych jednostek jest włączona do KSRG.

6. Jakość zarządzania

Gmina oferuje tereny inwestycyjne w miejscowości Kosów o powierzchni 41,31 ha. Istnieje również możliwość powiększenia tego terenu o kilka działek o powierzchni prawie 5,5 ha. Wartość terenu inwestycyjnego została wyceniona na ok. 16,3 mln zł. Zgodnie z planem zagospodarowania przestrzennego teren ten może pełnić funkcje mieszkaniowo - usługowo - logistyczne. Maksymalna wysokość budynków to 15 m, a poziom zabudowy nie może przekroczyć 60%. Działka położona jest w odległości 1 kilometra od DK 7.

Na terenie gminy istnieje 5 organizacji pozarządowych, działających przede wszystkim w sferze społecznej.

Organizacja	Profil działania	Liczba członków
Stowarzyszenie Wspólna Sprawa	1. Prowadzenie działalności edukacyjnej, kulturalnej, charytatywnej gł. w zakresie inicjowania, wspierania i pomocy w przedsięwzięciach integracyjnych, edukacyjnych oraz kulturalnych realizowanych przez instytucje i nieformalne grupy społeczne, w szczególności na rzecz dzieci i młodzieży, rodzin w trudnej sytuacji życiowej oraz osób niepełnosprawnych. 2. Rozwój kultury fizycznej i sportu. 3. Organizowanie szkoleń.	15
Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju	1. Rozwijanie i propagowanie inicjatyw, postaw i działań na rzecz rozwoju gminy.	34

Gminy Kowala	2. Upowszechnianie historii i dorobku gminy.	
Stowarzyszenie Rozwoju Społecznego "Magis"	1. Prowadzenie działalności edukacyjnej, kulturalnej i charytatywnej gł. w zakresie inicjowania, wspierania i pomocy w przedsięwzięciach integracyjnych, edukacyjnych i kulturalnych realizowanych przez instytucje i nieformalne grupy społeczne, zwłaszcza na rzecz dzieci i młodzieży oraz rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, osób niepełnosprawnych i wykluczonych społecznie ze szczególną dbałością o rozwój i integrację środowiska lokalnego.	20
Stowarzyszenie na rzecz wspierania rodzin „Nowe Perspektywy”	1. Wspieranie rodzin będących w trudnej sytuacji życiowej oraz rodzin niewydolnych wychowawczo. 2. Promowanie wspólnych zajęć rodziców z dziećmi w ramach „Szkoły dla rodzin”. 3. Edukacja i wsparcie kobiet ciężarnych, ze szczególnym uwzględnieniem osób małoletnich. 4. Pomocą dla rodzin posiadających dziecko niepełnosprawne. 5. Włączanie osób starszych w działania społeczne w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i poczuciu osamotnienia. 6. Propagowanie zdrowego stylu życia (profilaktyka zdrowotna i profilaktyka uzależnień). 7. Prowadzenie działalności informacyjno-promocyjnej i edukacyjno-szkoleniowej m.in. poprzez organizację szkoleń, kursów, konferencji oraz publikację materiałów w formie plakatów, broszur, gazet, książek itp.	23
Stowarzyszenie Animatorów Społecznych Klaudyny	1. Wspieranie osoby z niepełnosprawnością i ich rodzin 2. Działanie na rzecz dzieci i młodzieży oraz animacji i integracji społecznej poprzez działania animacyjne przy zastosowaniu m.in. pedagogiki zabawy, pedagogiki cyrku i metod aktywizujących, tj. animowanie urodzin dla dzieci z niepełnosprawnością, organizacja warsztatów i zabaw dla podopiecznych Warsztatów Terapii Zajęciowej w Młodocinie Większym oraz animowanie zabaw na dużych imprezach plenerowych itp.	18
Stowarzyszenie Nasza Wieś Józefów	1. Podejmowanie i wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie gospodarki i oświaty, kultury, sportu i turystyki. 2. Popieranie wszelkich działań promocyjnych gminy Kowala. 3. Przygotowanie programów informacyjnych i publikacji mających na celu rozwój świadomości obywatelskiej.	22
Ochotnicze Straże Pożarne	1. Prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom oraz współdziałanie w tym zakresie z Państwową Strażą Pożarną, organami samorządowymi i innymi podmiotami.	115

	<p>2. Udział w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zagrożeń ekologicznych związanych z ochroną środowiska oraz innych klęsk i zdarzeń.</p> <p>3. Informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi.</p> <p>4. Rozwijanie wśród członków OSP kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej i rozrywkowej.</p> <p>5. Wykonywanie innych zadań wynikających z przepisów o ochronie przeciwpożarowej.</p> <p>6. Działania na rzecz ochrony środowiska.</p> <p>Obszary działań:</p> <ul style="list-style-type: none"> - przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, działalność wspierająca, - pomoc ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen w kraju i za granicą - bezpieczeństwo publiczne - ratownictwo i ochrona ludności. 	
--	--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy Kowala.

Mieszkańcy gminy, poza aktywnością w różnego rodzaju stowarzyszeniach, są również zainteresowani życiem publicznym. W wyborach parlamentarnych 2015 r. frekwencja w gminie wyniosła 53,63%, co stanowiło wyższy poziom aktywności niż w całym powiecie (48,02%). Również w wyborach prezydenckich frekwencja w gminie była wyższa niż w powiecie - wynosiła 50,68% wobec 46,73% w pierwszej turze oraz 60,24% wobec 55,83% w drugiej turze. W wyborach samorządowych 2014 r. 55,46% osób uprawnionych do głosowania wzięło udział w wyborach, podczas gdy frekwencja w powiecie wyniosła 48,03%⁶.

Gmina nie posiada partnerskich jednostek samorządu terytorialnego z innych krajów. Od 2008 r. należy do Lokalnej Grupy Działania "Wspólny Trakt".

⁶ Na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej:
http://wybory2014.pkw.gov.pl/pl/frekwencja/powiaty/view/1425/16-17_30,
<http://prezydent2015.pkw.gov.pl/>, http://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm/0/0/17/1425.

7. Analiza SWOT

Nazwa SWOT pochodzi od pierwszych liter elementów tworzących tę metodę:

S - *Strengths* (mocne strony badanego podmiotu),

W - *Weaknesses* (słabe strony badanego podmiotu),

O - *Opportunities* (szanse, cechy otoczenia mogące mieć pozytywny wpływ na badany podmiot),

T - *Threats* (zagrożenia, cechy otoczenia mogące mieć negatywny wpływ na badany podmiot).

W dokumentach o charakterze strategicznym analiza SWOT stanowi naturalny pomost między częścią diagnostyczną a opisem celów i zadań, które mają być zrealizowane w ramach strategii.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - bogata infrastruktura sportowa (hala sportowa, orlik), - dobrze wyposażone cztery oddziały przedszkolne prowadzone przez Stowarzyszenie, - biblioteka z bogatym księgozbiorem, - wysoki poziom czytelnictwa, - dobrze wyposażone świetlice wiejskie, - znaczny dostęp mieszkańców do Internetu, - gmina jest dobrze skomunikowana kolejowo i drogowo, - sieć wodociągowa i gazowa na terenie gminy, - sprawnie działające OSP, - częściowe pokrycie gminy planami zagospodarowania przestrzennego, - duża liczba lokalnych przedsiębiorstw, - różnicowana gospodarka (rolnictwo, usługi), - rozwinięta sieć sklepów, - aktywne i "profesjonalne" stowarzyszenia, - dobre relacje interpersonalne między mieszkańcami, - przedsiębiorczy mieszkańcy, - stały wzrost liczby mieszkańców, - dobra współpraca organów gminy z mieszkańcami, - sprawnie działający i aktywizujący mieszkańców GOPS, - wysoki poziom edukacji, - położenie blisko dużego miasta, - posiadanie terenów inwestycyjnych, - walory krajobrazowe, - duża liczba ilość zabytków upamiętniających wydarzenia i osoby historyczne. 	<ul style="list-style-type: none"> - brak kanalizacji w gminie, - brak gazociągu w części gminy, - nieregulowany stan prawny dróg, - słabe skomunikowanie miejscowości w gminie (transport publiczny), - brak mieszkań komunalnych / socjalnych / zastępczych, - brak domu dziennego pobytu dla osób starszych i niepełnosprawnych, - brak ścieżek rowerowych, - niewystarczająca ilość chodników, - niewystarczająca liczba świetlic wiejskich, - brak placów zabaw, - niezmodyfikowane OSP w Kowali i Bardzicach, - brak żłobków, - słabe uprzemysłowienie gminy - brak dużych przedsiębiorstw, - niewystarczające oświetlenie uliczne w części miejscowości, - brak energooszczędnego oświetlenia ulicznego, - brak gminnego domu kultury, - niewielka powierzchnia terenów należących do gminy, - zanieczyszczenie powietrza spowodowane przez spalanie w domowych piecach odpadów i transport kołowy, - niewystarczająca melioracja gminy, - brak termomodernizacji gminnych budynków, - wąski zakres świadczeń medycznych dostępnych w gminie – brak specjalistów, laboratorium, rehabilitacji itp.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - gmina podmiejska (bliskość Radomia), - zmiany w systemie prawnym, - środki zewnętrzne (unijne, rządowe), - polityka państwa sprzyjająca rozwojowi OZE, - stały wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców, - budowa i modernizacja dróg, w tym S7. 	<ul style="list-style-type: none"> - duże bezrobocie, - zagrożenie użytkowkami, szczególnie wśród młodzieży, - starzenie się społeczeństwa, - brak posterunku policji, - większa atrakcyjność Radomia jako miejsca spędzania wolnego czasu, - odpływ wykształconej kadry do innych ośrodków w Polsce i zagranicą, - statystycznie niskie dochody mieszkańców gminy, - wypadki komunikacyjne.

II Rozwój strategiczny w latach 2015 - 2022

1. Wizja rozwoju Gminy

Wizja gminy to planowany przyszły obraz tej jednostki, stworzony m.in. w wyniku realizacji założeń strategii. To także wyraz aspiracji lokalnej społeczności oraz władz. Odnosi się także do rangi, efektów wykorzystania własnych atutów oraz szans pochodzących z otoczenia, eliminacji zagrożeń zewnętrznych oraz ograniczania znaczenia problemów rozwojowych o charakterze wewnętrznym. W przypadku Gminy Kowala uznano, iż najlepsza będzie krótka i konkretna wizja, wskazująca najważniejsze obszary funkcjonowania gminy:

Wzrost atrakcyjności Gminy Kowala jako miejsca dobrego do życia i osiedlania się.

Wydaje się, że w przypadku Gminy Kowala wizja ta stanowi jednocześnie cel strategiczny i nie ma potrzeby jej "rozbijania" na kolejne cele strategiczne. Uzupelnieniem tego celu strategicznego będą natomiast cele operacyjne, których realizacja przełoży się na osiągnięcie takiej idei rozwoju gminy. Ze względu na swoje położenie Gmina Kowala będzie funkcjonowała jako przedmieście Radomia. Wydaje się jednak, że ma duży potencjał, aby nie być jedynie "sypialnią", a miejscem, w którym mieszkańcy będą chcieli spędzać także swój wolny czas, korzystając z szerokiej oferty kulturalnej, rekreacyjnej, itp.

2. Misja Gminy

Misja stanowi kierunek rozwoju, który wyznacza sobie każda organizacja w trakcie procesu planowania strategicznego. Misja to zwarte i realistyczne sformułowanie filozofii, celów i zasad, jakimi kierować się będzie organizacja w procesie samorozwoju. Musi także uwzględniać potencjalne zmiany w otoczeniu, w tym pojawiające się podczas realizacji strategii utrudnienia. Z tego względu powinna być dość ogólnie sformowana i elastyczna, aby dawać możliwość dokonywania pewnych modyfikacji. Misja odzwierciedla również specyficzną rolę, jaką odgrywa samorząd względem jej mieszkańców oraz powszechnie akceptowane wartości.

Podstawą atrakcyjności Gminy Kowala jest przedsiębiorczość i aktywność mieszkańców oraz rozważna polityka inwestycyjna samorządu.

3. Cele Strategii

Cel strategiczny i propozycje zadań	Rozwój infrastruktury technicznej
<p>Budowa i modernizacja infrastruktury drogowej</p>	<p>Infrastruktura drogowa jest zawsze ogromnym problemem dla gmin, gł. z powodu wysokich kosztów prac oraz dyskomfortu wynikającego ze złego stanu technicznego dróg bądź prowadzonych prac remontowych. Sieć dróg gminnych w Gminie Kowala jest rozbudowana, a dodatkowo uzupełniają ją drogi powiatowe i wojewódzkie. Należy pamiętać jednak, że infrastruktura drogowa wymaga ciągłych prac, a w związku z powstawaniem nowych osiedli mieszkaniowych (co jest typowe dla gminy) powoduje konieczność nie tylko modernizacji, ale również budowy nowych odcinków dróg.</p> <p>W zakresie <u>przebudowy dróg</u> należy przede wszystkim skoncentrować się na :</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowie drogi w Kosowie, - rozbudowie drogi gminnej w miejscowości Dąbrówka Zabłotnia w ramach przebudowy mostu na przepust przez rzekę Oronkę. <p>Ponadto istnieje konieczność <u>budowy nowych dróg gminnych</u> na odcinkach i w miejscowościach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Młodocin Mniejszy - Kąty, - Błonie - Zabierzów, - Kosów - Augustów, - Kosów - Krychnowice, - Kowala - Walentynów, - Kowala - Kowala - Kolonia, - Grabina - Maliszów, - Parznice - Bardzice, - Trablice - Ludwinów, - Kotarwice, - Kolonia Parznice.
<p>Budowa i modernizacja oświetlenia drogowego</p>	<p>W związku z budową nowych osiedli mieszkaniowych sieć oświetlenia drogowego powinna być uzupełniana o kolejne odcinki. Podobnie należy zadbać o uzupełnienie oświetlenia w pozostałych częściach miejscowości, bowiem przekłada się to na wzrost poziomu bezpieczeństwa - drogowego i szerzej - publicznego. Ponadto instalowane nowe oświetlenie powinno być energooszczędne, co przyczyni się do zmniejszenia poziomu opłat.</p>

<p style="text-align: center;">Budowa i przebudowa ciągów pieszych wzdłuż dróg</p>	<p>Ze względu na osiedlanie się nowych mieszkańców oraz dość duże natężenie ruchu także na drogach gminnych, należy zadbać, aby - w miarę możliwości - powstawały wzdłuż nich chodniki. Jest to tym ważniejsze, że dużą część ruchu pieszego generują dzieci idące do lub wracające ze szkół. Gmina powinna także partycypować w kosztach ciągów pieszych budowanych wzdłuż dróg powiatowych czy wojewódzkich ze względu na jeszcze większy ruch na tych odcinkach oraz większe rozwijane przez kierowców prędkości. Warto też pamiętać, że znaczący udział w lokalnej gospodarce mają firmy transportowe, często posiadające ciężkie pojazdy i budowa chodników pozwoli na zachowanie bezpieczeństwa pieszych.</p>
<p style="text-align: center;">Budowa i rozbudowa sieci wodno-kanalizacyjnej</p>	<p>Problemem gmin wiejskich w Polsce jest nierównowaga w stopniu rozwoju infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej na niekorzyść tej drugiej. Dysproporcja ta przekłada się nie tylko na niższy poziom życia mieszkańców czy dodatkowe uciążliwości, ale również na zwiększenie stopnia zanieczyszczenia środowiska (poprzez nielegalne zrzuty nieczystości np. do rowów melioracyjnych czy na pola).</p> <p>Gmina Kowala nie posiada właściwie sieci kanalizacyjnej, choć dość dużą popularnością cieszą się <u>przydomowe oczyszczalnie ścieków</u>. Należy z pewnością kontynuować ten kierunek rozwoju, co pozwoli na stosowanie bardziej ekologicznych i efektywnych rozwiązań w zakresie gospodarki ściekami. Mieszkańcy mogą być zachęceni do ich budowy dopłatami i wsparciem merytorycznym.</p> <p>Należy także <u>budować oczyszczalnie ścieków przy obiektach użyteczności publicznej</u>, m.in. przy szkołach podstawowych w Kowali, Młodocinie Mniejszym i Mazowszanach oraz gimnazjum w Parznicach.</p> <p>Ponadto gmina powinna realizować zamierzenia w zakresie <u>budowy sieci kanalizacyjnej</u>. Będą one wdrażane etapami:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowa sieci kanalizacyjnej w Trablicach, Ludwinowie, Kosowie i Kończycach Kol., - budowa sieci kanalizacyjnej w Mazowszanach, Hucie Mazowszańskiej, Kotarwicach, Parznicach, Kowali, Augustowie, Błoniu i Zabierzowie, - budowa sieci kanalizacyjnej w Młodocinie Mniejszym, Kątach, Rożkach, Dąbrówce Zabłotniej, Rudzie Małej, Walentynowie, Romanowie, Bukowcu i Grabinie. <p>Budowa sieci kanalizacyjnej wymaga jednocześnie <u>budowy oczyszczalni ścieków</u>, które mogłyby powstać w</p>

	<p>miejsowościach Parznice i Kosów.</p> <p>Istniejąca <u>sieć wodociągowa</u>, chociaż obejmuje większą część gminy, również <u>powinna być rozbudowywana oraz modernizowana</u>, w szczególności poprzez następujące działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowę sieci wodociągowej na działkach gminnych w Kosowie, przeznaczonych na sprzedaż, - budowę sieci wodociągowej w Kowali oraz na odcinku Dąbrówka-Rożki, - budowę spinki wodociągowej Huta Mazowiecka Górna - Huta Mazowiecka Dolna, - modernizację stacji uzdatniania wody (osuszacze powietrza), - budowę rezerwowego ujęcia wody.
<p>Budowa Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych</p>	<p>Obecnie na terenie gminy działa Tymczasowy PSZOK, czynny w godzinach pracy Urzędu Gminy. Ze względu na nacisk na selektywną zbiórkę odpadów oraz jej znaczenie dla środowiska, należy zbudować nowoczesny, bezpieczny dla środowiska i nieuciążliwy PSZOK. Pozwoli to na utrzymanie wysokiego poziomu gospodarki odpadami w gminie.</p>
<p>Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej</p>	<p>Kwestie związane z ochroną środowiska stają się coraz bardziej popularne, dzięki czemu również rosną możliwości uzyskania do nich dofinansowania zewnętrznego. Jednym z takich przedsięwzięć jest termomodernizacja. Oczywiście głównym jej celem jest ograniczenie strat energii, co jednak nie przekłada się jedynie na ochronę środowiska, ale daje również bardziej wymierne efekty w postaci oszczędności ponoszonych na utrzymanie (np. ogrzewanie) budynków. W pierwszej kolejności należy termomodernizacji poddać budynki Urzędu Gminy w Kowali, szkół podstawowych w Kowali, Młodocinie Mniejszym i Mazowszanach, gimnazjum w Parznicach, przedszkola oraz posterunku policji w Kowali.</p>
<p>Dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych</p>	<p>Budynki instytucji publicznych nie są dostosowane do korzystania z nich przez osoby niepełnosprawne czy też z ograniczeniami ruchowymi (także osoby starsze). Należy dążyć do przebudowy tych budynków i instalowania w nich urządzeń ułatwiających niepełnosprawnym wejście do nich i poruszanie się w nich.</p> <p>Podobny problem występuje w kwestii chodników - krawężniki powinny być obniżane, aby mogły na nie wjechać osoby na wózkach inwalidzkich czy wejść osoby poruszające się o kulach. Będzie to również ułatwiało poruszanie się dzieciom.</p>

<p>Promowanie nowej oferty połączeń kolejowych</p>	<p>Gmina stara się w miarę możliwości finansowych ułatwiać mieszkańcom podróżowanie między jej poszczególnymi miejscowościami oraz do Radomia. Warto zwiększyć jeszcze ofertę połączeń kolejowych, które są bardziej ekologiczne i często tańsze niż transport autobusowy. W dalszej perspektywie gmina mogłaby poszukać porozumienia z przedsiębiorstwami kolejowymi w zakresie stworzenia nowego połączenia Rożki - Radom - Bartodzieje.</p>
<p>Budowa parkingów rowerowych przy stacjach kolejowych</p>	<p>Aby zachęcić mieszkańców do korzystania z kolei, można spróbować porozumieć się z koleją w sprawie ustawienia przy przystankach kolejowych zadaszonych parkingów na rowery. Dzięki temu młodzież dojeżdżająca do szkół w Radomiu czy nawet osoby pracujące w mieście, mogłyby dojeżdżać do stacji rowerem i zostawiać go tam, zabezpieczonego przez deszczem.</p>

<p>Zewnętrzne źródła finansowania</p>	<p>Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, Bank Gospodarstwa Krajowego, PFRON, RPO Województwa Mazowieckiego.</p>
<p>Podmioty realizujące cel</p>	<p>Urząd Gminy Kowala, jednostki oświatowe z terenu gminy, Starostwo Powiatowe, zarządca dróg wojewódzkich, przedsiębiorstwa kolejowe.</p>

Cel strategiczny i propozycje zadań	Rozwój infrastruktury społecznej
Budowa przyszkolnych sal sportowych	Tylko dwie szkoły z terenu gminy nie posiadają dostępu do sal gimnastycznych, z tego względu należy zadbać o ich stworzenie. Chodzi tu o szkoły podstawowe w Bardzicach i Młodocinie Mniejszych. Pozwoli to dzieciom na bezpieczne uprawianie sportu i przyczyni się do ich prawidłowego rozwoju fizycznego. Sale te mogą być również wykorzystywane przez mieszkańców po godzinach pracy szkół za niewielką opłatą, która jednocześnie pozwoli szkole na zakup dodatkowego wyposażenia.
Budowa nowego przedszkola	W gminie występuje spore zainteresowanie usługami przedszkolnymi - zarówno świadczonymi przez przedszkole publiczne, jak i placówki prowadzone przez lokalne stowarzyszenia. Jest to wynikiem przeprowadzania się na teren gminy młodych rodzin z dziećmi. Z tego względu należy poważnie rozważyć możliwość budowy nowego przedszkola, np. w Mazowszanach. Być może budynek powinien umożliwiać stworzenie również żłobka, który zapewniłby opiekę najmłodszym dzieciom.
Budowa i modernizacja bazy oświatowej, sportowej i rekreacyjnej	Gmina posiada kilka hal sportowych, a w miejscowości Kowala powstała siłownia zewnętrzna. Wydaje się, że głównym zadaniem jest teraz utrzymanie tej infrastruktury i wzbogacanie jej o nowe przyrządy do ćwiczeń itp. W przypadku tworzenia nowych obiektów, powinny być one raczej mniejsze, a więc np. można stworzyć kolejne siłownie w innych miejscowościach, ścieżki zdrowia w parkach czy na skwerach. Można także dbać o rozwój oferty, a więc np. organizację zajęć z trenerem na siłowniach zewnętrznych, która pozwoli mieszkańcom poznać zasady bezpiecznego i efektywnego korzystania z tych urządzeń. Trzeba bowiem podkreślić, że budowa kolejnym dużych obiektów nie oznacza jednocześnie poprawy oferty, a generuje dodatkowe koszty. Wszelkie tego typu decyzje powinny być podejmowane rozważnie, po konsultacjach i analizie wykorzystania dotychczas istniejących obiektów.
Rozwój oferty zajęć dodatkowych z zakresu języków obcych	Wyniki - zwłaszcza egzaminu gimnazjalnego - wskazują na problemy w zakresie nauczania języków obcych. Tylko raz uczniowie podeszli do egzaminu na poziomie rozszerzonym z języka niemieckiego, natomiast w przypadku języka angielskiego wyniki były dość niskie. Jest to sytuacja raczej nietypowa, bowiem w większości podobnych gmin uczniowie w zasadzie najlepiej zdają egzaminy z języków obcych. Warto zatem zastanowić się nad poszerzeniem oferty zajęć pozalekcyjnych z języków obcych.

<p>Budowa świetlic wiejskich</p>	<p>Budowa świetlic wiejskich powinna podlegać podobnej analizie jak zostało to wskazane we wcześniejszym punkcie. Należy też pamiętać, że chociaż stanowią one miejsce spotkań mieszkańców, to mogą też być wykorzystywane do ich prywatnych przedsięwzięć, pod warunkiem jednak ponoszenia kosztów użytkowania (np. opłata za wodę wg wskazań liczników). W świetlicach powinny być organizowane zajęcia dla osób starszych czy dzieci i młodzieży - co umożliwi udział w życiu społecznym także osobom, które mogą mieć utrudniony dostęp do innych miejscowości.</p> <p>Wydaje się zasadna budowa świetlic w miejscowościach: Rożki, Ludwinów, Kowala, Kotarvice i Maliszów.</p>
<p>Budowa Gminnego Ośrodka Kultury</p>	<p>W przypadku Gminy Kowala wszelkie imprezy kulturalne czy sportowe są nadzorowane bezpośrednio przez urzędników gminnych, w tym pracowników Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej. Wydaje się, że budowa Gminnego Ośrodka Kultury pozwoliłaby uporządkować te kompetencje, a przede wszystkim pozwoliłaby na urozmaicenie oferty kulturalnej czy rozrywkowej w gminie. Jako że gmina nie posiada wolnych budynków i konieczna w tym wypadku jest budowa nowego, warto uwzględnić jego wykorzystanie dla większej liczby podmiotów działających w sferze kultury czy aktywizacji społecznej.</p>
<p>Budowa i modernizacja infrastruktury związanej z bezpieczeństwem publicznym</p>	<p>W gminie funkcjonują 4 jednostki Ochotniczych Straży Pożarnych, co jak na gminę tej wielkości nie wydaje się liczbą dużą. Oczywiście należy tu uwzględnić bliskość Radomia, która przekłada się na szybki czas reakcji jednostek Państwowej Straży Pożarnej. Gmina powinna jednak zadbać o stworzenie jak najlepszych warunków pracy strażakom, podobnie jak dzieje się to w przypadku Policji. Gmina aktywnie działa na rzecz przywrócenia na swoim terenie Posterunku Policji. Sprowadza się to przede wszystkim do remontu siedziby oraz jej wyposażenia.</p> <p>W przypadku OSP należy wybudować strażnicę gminną w Kowali oraz przebudować pomieszczenia remizy w Bardzicach.</p>
<p>Przebudowa ośrodka zdrowia</p>	<p>Realizacja tego zadania jest trudna ze względu na koszty oraz problem lokalowy (współdzielenie budynku ośrodka zdrowia z mieszkaniami komunalnymi). Z tego powodu może być ono zrealizowane w długiej perspektywie czasu. Jednak ograniczona oferta specjalności medycznych wynika w dużej mierze właśnie z ograniczeń lokalowych - z tego powodu nie ma możliwości podpisania umów na kolejne świadczenia lekarskie.</p>

Zewnętrzne źródła finansowania	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Wiedza Edukacja Rozwój, Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej, fundusze dla organizacji pozarządowych.
Podmioty realizujące cel	Urząd Gminy Kowala, jednostki oświatowe z terenu gminy, Komenda Miejska Policji w Radomiu

Cel strategiczny i propozycje zadań	Tworzenie warunków do rozwoju społecznego mieszkańców Gminy Kowala
<p>Utworzenie centrum wspierania osób starszych</p>	<p>W ramach budowy Gminnego Centrum Kultury warto przeznaczyć pomieszczenie na centrum wspierania osób starszych. Mogłoby ono koordynować działania Klubu Seniora, odciążając nieco GOPS, ale jednocześnie utrzymując z nim stałą współpracę merytoryczną. Centrum mogłoby prowadzić zajęcia aktywizujące, organizować wyjazdy, ale również udzielałoby pomocy w sprawach urzędowych, uzyskiwaniu wsparcia czy dotacji na zakup artykułów medycznych. Mogłoby także organizować zajęcia z różnych dziedzin, podobnie jak ma to miejsce w Uniwersytetach Trzeciego Wieku.</p>
<p>Utworzenie Gminnego Centrum Kultury i Aktywności Społecznej</p>	<p>Wydaje się, że funkcje Gminnego Centrum Kultury powinny w gminie zostać nieco bardziej rozbudowane. Stąd też propozycja wzbogacenia go o "aktywność społeczną". Chodziłoby bowiem o szerszą aktywizację i animację społeczności lokalnych. Można tu przenieść Centrum Wolontariatu. GCK mogłoby również funkcjonować jako siedziba organizacji pozarządowych, tym bardziej że w gminie funkcjonują organizacje profesjonalne, zajmujące się animacją społeczną i przedsięwzięciami edukacyjnymi. Centrum powinno być miejscem, w którym współpracowałyby podmioty samorządowe z III sektorem, dzięki czemu wzrosłaby efektywność podejmowanych przez obie strony działań. Organizacje mogłyby korzystać z pomieszczeń Centrum na swoje warsztaty i zajęcia o różnym charakterze. Wydaje się bowiem, że tylko taka współpraca pozwoli na zaangażowanie zwłaszcza nowych mieszkańców i ich wejście we wspólnotę lokalną. Sprawi, że nie będą przyjeżdżali do gminy po pracy, ale będą zainteresowani korzystaniem z oferty zajęć rozwojowych dla dzieci, fitnessu dla młodych mam, itd. W tym celu nie będą już musieli jeździć do Radomia, bo wszystkie te usługi znajdują w miejscu zamieszkania.</p>
<p>Poprawa funkcjonowania bibliotek</p>	<p>Poziom czytelnictwa w gminie jest wysoki - nie tylko jak na warunki Powiatu Radomskiego, ale nawet patrząc szerzej. Wydaje się jednak, że sytuacja mogłaby być jeszcze lepsza, gdyby biblioteki funkcjonowały również po godzinach pracy przeciętnego mieszkańca. Obecnie najdłużej są czynne do godziny 16.00, czyli w przypadku osób pracujących poza terenem gminy właściwie nie jest możliwe skorzystanie z ich oferty. To powoduje, że zamiast wykorzystywać infrastrukturę gminną, osoby te przyzwyczajają się, że takie sprawy mogą załatwiać tylko w Radomiu. Wydłużenie czy nawet zmiana godzin pracy bibliotek (zaczynanie jej koło południa)</p>

	<p>powinna przełożyć się na jeszcze większe zainteresowanie ich ofertą. Biblioteka w Kowali mogłaby również organizować popołudniowe spotkania z młodymi czy lokalnymi autorami, itp.</p>
<p>Promocja organizacji pozarządowych</p>	<p>Jak to już zostało kilkakrotnie wspomniane, organizacje pozarządowe z terenu gminy są profesjonalne. Działają w sferze społecznej - animacji, edukacji, integracji. Jest to dosyć nietypowe, bowiem w gminach wiejskich dominują jednak podmioty skoncentrowane na odnowie wsi itp. To daje dodatkowy impuls rozwojowy w sferze społecznej, ale przede wszystkim wsparcie dla działalności Urzędu Gminy i jego jednostek organizacyjnych, które mogą zostać niejako "wyręczone" przez tzw. III sektor. Warto zatem pomóc mu się rozwijać i promować jego aktywność, tym bardziej, że działania, które można w tej sferze podjąć, nie wymagają dużych środków czy zasobów. Dużym wsparciem byłoby wzbogacenie funkcjonującej już strony internetowej gminy o zakładkę poświęconą organizacjom pozarządowym, w której - poza spisem tych podmiotów - powinny znajdować się informacje o realizowanych projektach, a nawet o składanych wnioskach konkursowych. Warto też imprezy czy przedsięwzięcia organizowane przez organizacje włączyć do kalendarza imprez gminnych, co w oczach mieszkańców może zwiększyć ich rangę. Być może w wydawnictwie "Echo Gminy Kowala" warto prezentować w każdym numerze inną organizację pozarządową - jej członków, osiągnięcia, cele - aby stały się bliższe mieszkańcom i przede wszystkim aby dowiedzieli się oni, że te podmioty również realizują ciekawe z ich punktu widzenia inicjatywy.</p>
<p>System mikro Grantów dla grup nieformalnych</p>	<p>Pozytywną stroną Gminy Kowala jest fakt braku problemów z integracją wśród nowych mieszkańców. Zdecydowanie stanowi to mocną stroną społeczności lokalnej, co jednak nie oznacza, że nie warto dbać o to i podtrzymywać tych dobrych stosunków. Z tego względu można - w miarę posiadania środków przez gminę lub możliwości otrzymania zewnętrznego finansowania na ten cel - stworzyć konkurs mikro Grantów dla mieszkańców - zarówno dla młodzieży, jak i dorosłych osób. Mikro granty to byłyby kwoty max 300-500 zł. Mieszkańcy składaliby wnioski konkursowe na realizację zaproponowanych przez siebie działań, a komisja złożona z przedstawicieli Urzędu Gminy, jednostek kultury i pomocy społecznej oraz organizacji pozarządowych oceniałaby je na podstawie ustalonych kryteriów i decydowała o przyznaniu dofinansowania. W przypadku młodzieży ma to dodatkowy walor edukacyjny - uczy odpowiedzialności, realizacji projektów, pracy w zespole, itp. Wdrożenie tego działania spowoduje obciążenie pracowników dodatkowymi obowiązkami, związanymi z przygotowaniem umów, rozliczeniami, itp., jednak wydaje się, że</p>

	pozytywne skutki tego projektu będą większe niż niedogodności. Można również dostosować termin organizacji tych konkursów do cyklu pracy Urzędu i przesunąć je na okres z mniejszym obciążeniem obowiązkami służbowymi.
--	---

Zewnętrzne źródła finansowania	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, Europejska Wspólnota Terytorialna, PO Wiedza Edukacja Rozwój, środki Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, konkursy ministerialne i inne (np. fundacji korporacyjnych) dla organizacji pozarządowych, RPO Województwa Mazowieckiego
Podmioty realizujące cel	Urząd Gminy Kowala, organizacje pozarządowe z terenu gminy, Gminna Biblioteka Publiczna, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej

Cel operacyjny i propozycje zadań	Intensyfikacja działań na rzecz wzrostu atrakcyjności turystycznej i ekologicznej
<p>Stworzenie tablic informacyjnych</p>	<p>Rekreacja jest coraz bardziej popularna zarówno w dużych, jak i mniejszych ośrodkach w Polsce. Jednostki samorządu terytorialnego muszą to uwzględnić w swoich planach, traktując ten trend jako jedną z szans rozwojowych. Gmina Kowala posiada rozbudowaną sieć tras rowerowych stworzonych we współpracy z LGD „Wspólny Trakt”. Obejmuje ona swoim zasięgiem także trzy inne gminy wchodzące w skład LGD. W gminie przy skrzyżowaniach dróg ustawiono drogowskazy ułatwiające podróżowanie po gminie. W niektórych miejscach powinny powstać tablice przedstawiające cały przebieg trasy rowerowej i wskazujące ciekawe, znajdujące się przy nich obiekty. Ułatwi to rowerzystom rozeznanie w terenie i wybór trasy. Podobne tablice powstać mogą przy konkretnych obiektach. Zawierałyby informacje dotyczące tych miejsc i ciekawostek z nimi związanych, a także archiwalne zdjęcia lub wizualizacje. Warto, aby tablice powstały w uzgodnieniu z innymi partnerami LGD - w ten sposób w przyszłości mógłby powstać jednolity system informacji turystycznej. Informacja na tablicach z czasem mogłaby być poszerzana. W tym celu należałoby umieścić na nich kod QR, które - po zrobieniu im zdjęcia - przenosiłyby użytkowników na podstronę internetową poświęconą konkretnemu miejscu. Mogłyby się tu znaleźć także dodatkowe zdjęcia, rysunki czy nawet filmy.</p>
<p>Zagospodarowanie parku wiejskiego w Kowali</p>	<p>Gmina Kowala w swojej głównej miejscowości, nieopodal Urzędu Gminy, posiada park wiejski. Jest on ciekawie usytuowany na wzgórzu w pobliżu terenów sportowych (boisko do piłki nożnej i do koszykówki). W samym parku znajdują się pozostałości dawnego grodziska i zabytkowy układ stawowy. Wydaje się, iż teren powinien zostać zagospodarowany poprzez wytyczenie na nowo ścieżek, ustawienie ławek, koszy na śmieci czy altanek. Należałoby oświetlić alejki. Wydatki związane z modernizacją parku nie muszą być duże zważywszy, że można zachować jego "pół-leśny" charakter (tzw. styl angielski). W dalszych etapach modernizacji tego obszaru należałoby wyeksponować pozostałości dawnego grodziska i zabytkowy układ stawowy. Warto też pomyśleć o wytyczeniu jednej polany, na której można byłoby organizować różne wydarzenia (np. zawody dla psów), a mieszkańcy i turyści organizowaliby pikniki. Projekt zagospodarowania terenu gmina może stworzyć przy współudziale mieszkańców w drodze warsztatów konsultacyjnych.</p>

<p>Stworzenie Informacji Turystycznej</p>	<p>Obecnie w gmina nie posiada wolnej przestrzeni nadającej się na stworzenie Informacji Turystycznej. Instytucja taka mogłaby powstać po zbudowaniu Gminnego Centrum Kultury i Aktywności Społecznej. Informacja Turystyczna powinna działać szczególnie w weekendy, a jej głównym zadaniem byłoby informowanie wszystkich zainteresowanych o walorach turystycznych i rekreacyjnych gminy. W dostępnym dla wszystkich miejscu powinien także znaleźć się stojak z różnymi mapami, broszurami i ulotkami poświęconych gminie. Punkt Informacji Turystycznej mógłby być prowadzony we współpracy z jedną z organizacji pozarządowych z terenu gminy. W przypadku stworzenia Informacji Turystycznej dodatkowo należałoby rozpowszechnić informację o istnieniu takiej instytucji m.in. poprzez umieszczenie dodatkowych tabliczek informacyjnych.</p>
<p>Modernizacja strony internetowej gminy</p>	<p>Gmina Kowala posiada rozbudowaną stronę internetową z dużą ilością informacji i łatwą w nawigacji. Z myślą o potencjalnych turystach można byłoby dodatkowo stworzyć interaktywną mapę gminy, na której zaznaczono by wszystkie szlaki piesze, rowerowe i obiekty zabytkowe, ale także sklepy czy punkty gastronomiczne. Po naciśnięciu na dany obiekt użytkownikowi wyświetlałyby się dodatkowe informacje o danym miejscu. Tworzyłaby ona spójną całość z wspomnianym już systemem tablic informacyjnych. Ważne, by strona była dostosowana także do przeglądania na urządzeniach mobilne.</p>
<p>Organizacja Rodzinnych Zawodów Rowerowych.</p>	<p>Imprezą, która dodatkowo promowałaby walory turystyczne i rekreacyjne gminy, a także sprzyjała integracji mieszkańców mogą stać się Rodzinne Zawody Rowerowe. Zawody te organizowano by raz w roku w okresie letnim, a udział w nich brałyby zespoły rodzinne o różnym składzie wiekowym. Zawodnicy - w zależności od wieku - wykonywaliby różne zadania np. jazda na czas, slalom, wyścigi itp. Każdy, w zależności od rezultatu, otrzymywałby odpowiednią liczbę punktów. Nagrodą byłby Puchar Wójta Gminy. W zawodach uczestniczyłyby rodziny z gminy, jak i przyjezdni.</p>
<p>Edukacja mieszkańców w zakresie zewnętrznych środków umożliwiających finansowanie inwestycji</p>	<p>Nowe ekologiczne źródła energii zastąpić mają głównie tradycyjne piece w domach, dzięki którym ogrzewana jest woda. Opalanie węglem, drewnem, a przede wszystkim surowcami nie przeznaczonymi do pieców, generuje dużą ilość pyłów i dymów, co w okresie grzewczym skutkuje powstawaniem smogu. Nie jest to ani zdrowe dla mieszkańców, ani też nie sprzyja rozwojowi turystyki na obszarze gminy. W związku z tym ważnym zadaniem jest edukacja mieszkańców w zakresie zewnętrznych środków</p>

proekologicznych.	finansowych umożliwiających finansowanie inwestycji proekologicznych. Liczba tego typu programów wzrasta, a mieszkańcy i lokalni przedsiębiorcy nie zawsze wiedzą, o jakiego rodzaju wsparcie i do kogo mogą się ubiegać. Urząd Gminy może informować wszystkich zainteresowanych, organizując cykliczne spotkania, na których prezentowane będą zarówno poszczególne programy, jak i zrealizowane przy ich wsparciu inwestycje. Na tego typu spotkania powinni być zapraszani także pracownicy instytucji przyznających wsparcie i eksperci.
Zwiększanie świadomości mieszkańców dotyczącej ich wpływu na lokalne środowisko i jakość powietrza.	Kolejnym ważnym zadaniem, które należy kontynuować, jest zwiększanie świadomości mieszkańców dotyczącej ich wpływu na lokalne środowisko i jakość powietrza. Dotyczy to głównie działań edukacyjnych i informacyjnych odnośnie szkodliwości spalania tworzyw sztucznych i utrzymania we właściwym stanie instalacji grzewczych. Należy starać się uświadomić mieszkańcom, że często nawet drobne inwestycje są w stanie poprawić wydajność energetyczną pieca i zmniejszyć ilość emitowanych zanieczyszczeń.

Zewnętrzne źródła finansowania	Europejska Wspólnota Terytorialna, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program „Sport Wszystkich Dzieci” prowadzony przez Ministerstwo Sportu i Turystyki
Podmioty realizujące cel	Urząd Gminy w Kowali, organizacje pozarządowe działające na terenie gminy, jednostki oświatowe gminy

Cel operacyjny i propozycje zadań	Wsparcie dla przedsiębiorczości w Gminie Kowala
<p>Stworzenie Inkubatora Przedsiębiorczości / Punktu Informacji Gospodarczej</p>	<p>Gmina nie ma oczywiście dużego wpływu na decyzje o zakładaniu działalności gospodarczej. Często jednak ludzie nie decydują się na "własny biznes" z obawy przed formalnościami, kosztami obsługi firmy (księgowość, doradztwo prawne) czy problemy lokalowe. W przypadku Gminy Kowala (gdzie dominuje budownictwo jednorodzinne) nie stanowi problemu raczej brak siedziby, a brak wiedzy o prowadzeniu działalności gospodarczej czy koszty księgowości itp. W związku z tym wydaje się zasadne stworzenie inkubatora przedsiębiorczości/Punktu Informacji Gospodarczej - miejsca, w którym osoby zainteresowane prowadzeniem działalności, uzyskiwałyby informacje o niezbędnych procedurach, pomoc w wypełnieniu dokumentów potrzebnych do założenia firmy. Dodatkowo zatrudnione tam osoby mogłyby pomagać także istniejącym podmiotom gospodarczym przy aplikowaniu o różnego rodzaju środki zewnętrzne na rozwój działalności, np. rozwój innowacyjności przedsiębiorstwa. Instytucja ta mogłaby promować przedsiębiorców z terenu gminy. Podmiot ten mógłby zostać powołany przy współpracy z jedną z instytucji wspierających biznes w Radomiu. Oprócz tego przedstawiciele Punktu spotykałby się np. 2 raz w roku z działającymi przedsiębiorcami, aby poznać ich oczekiwania w zakresie wsparcia gminnego i przekazywaliby takie uwagi do Urzędu Gminy.</p>
<p>Wsparcie gminy dla rozwoju produkcji ekologicznej żywności.</p>	<p>Gmina powinna wspierać i upowszechniać ekologiczną produkcję rolną. Jest to bowiem szansa dla małych gospodarstw rolnych, które - ze względu na swoją powierzchnię - nie mogą konkurować z wielkoobszarowymi gospodarstwami towarowymi. Co więcej, ekologiczna produkcja umożliwia w wielu wypadkach pracować w zawodach pozarolniczych, a przydomowymi uprawami zajmować się „po pracy”. Gmina Kowala, zważywszy na bliskość Radomia, ma pod tym względem bardzo dobre warunki. W tym celu Urząd Gminy powinien organizować szkolenia dla zainteresowanych mieszkańców, na których przedstawiano by uwarunkowania związane z prowadzeniem takiej produkcji i obowiązkami, jakie spełniać musi producent. Wskazany pracownik Urzędu Gminy mógłby pomagać wypełniać dokumenty związane z certyfikacją produkcji rolnej. W tym celu raz w tygodniu we wskazanych godzinach przyjmowałby wszystkich zainteresowanych. Trzeba pamiętać, że żywność ekologiczna jest coraz bardziej popularna, szczególnie wśród mieszkańców miast oraz osób młodych, posiadających dzieci. Nowi mieszkańcy gminy mogą być więc</p>

	głównymi klientami lokalnych producentów żywności.
Organizacja jarmarków produktów lokalnych.	Wsparciem dla lokalnej przedsiębiorczości opartej na żywności ekologicznej, rękodziele czy kulinariach, mogłaby być organizacja w gminie jarmarków produktów lokalnych. W wyznaczonych miejscach raz na miesiąc lokalni przedsiębiorcy (ale też zwykli mieszkańcy) wystawialiby swoje produkty. Asortyment mógłby być bardzo szeroki, a jedyny wymóg zakładałby wytworzenie danego produktu przez sprzedającego. Jarmark byłby także okazją do promocji walorów turystycznych i rekreacyjnych gminy. Przy odpowiedniej reklamie i systematycznej organizacji, jarmark ten mógłby się stać lokalną atrakcją, odwiedzaną zarówno przez mieszkańców, jak i turystów podczas wycieczek rowerowych.
Stworzenie Gminnej Spółdzielni Socjalnej opiekującej się osobami starszymi.	Społeczność Gminy Kowala - tak jak w całej Polsce - starzeje się. W związku z tym wzrastać będzie zapotrzebowanie na różnego typu usługi opiekuńcze nad osobami starszymi. Polskie prawo pozwala, by gminy wraz z innymi JST lub organizacjami pozarządowymi czy kościelnymi powoływały tzw. podmioty ekonomii społecznej, czyli np. spółdzielnie socjalne. W tym wypadku spółdzielnia zajmowałaby się opieką nad osobami starszymi lub schorowanymi w ich własnych domach (przez kilka godzin w trybie dziennym). Rozwiązywałoby to przynajmniej częściowo problem opieki nad osobami tego wymagającymi (zmniejszałoby też koszty, w tym społeczne), jak i problem bezrobocia, szczególnie wśród młodych osób. Spółdzielnia byłaby finansowana z opłat od rodzin i subwencji przyznawanych przez gminę. Istnienie takiej spółdzielni w Kowali wydaje się o tyle wskazane, iż część mieszkańców gminy na stałe pracuje poza Polską czy w innych miastach (co wydłuża czas dotarcia do pracy i powrotu). Płacąc niewysokie opłaty, mogliby zapewnić stałą opiekę nad najbliższymi, zapewniając zarazem pracę innym mieszkańcom.

Zewnętrzne źródła finansowania	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Wiedza Edukacja Rozwój.
Podmioty realizujące cel	Urząd Gminy w Kowali, organizacje pozarządowe działające na terenie gminy, instytucje otoczenia biznesu.

4. Plan zadań inwestycyjnych na lata 2015-2022

Zadanie	Źródła dofinansowania zewnętrznego	Szacunkowy koszt realizacji zadania [mln zł]	Termin realizacji [rok]
Przebudowa drogi w Kosowie.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,5	2017-2019
Rozbudowie drogi gminnej w miejscowości Dąbrówka Zabłotnia w ramach przebudowy mostu na przepust przez rzekę Oronkę.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,8	2016 - 2017
Budowa nowej drogi gminnej Młodocin Mniejszy – Kały.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1	2017-2020
Budowa nowej drogi gminnej Błonie – Zabierzów.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,5	2016-2018

Budowa nowej drogi gminnej Kosów – Augustów.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1,8	2018-2020
Budowa nowej drogi gminnej Kosów	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	2,3	2016-2018
Budowa nowej drogi gminnej Kowala – Walentyńców.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,5	2016-2017
Budowa nowej drogi gminnej Kowala - Kowala -- Kolonia.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,5	2017-2018
Budowa nowej drogi gminnej Grabina – Maliszów.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1	2016-2020

Budowa nowej drogi gminnej Parznice – Bardzice.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1,5	2020-2022
Budowa nowej drogi gminnej Trabllice – Ludwinów.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1,5	2020-2022
Budowa nowej drogi gminnej w Kotarwicach.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,5	2018-2019
Budowa nowej drogi gminnej w Kolonii Parznice (Majówka)	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1	2018-2020
Budowa i modernizacja oświetlenia drogowego.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, RPO Województwa Mazowieckiego.	1	2016-2020

Budowa i przebudowa ciągów pieszych wzdłuż dróg gminnych (Ludwinów - Pelagiów).	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, PO Infrastruktura i Środowisko, Program rozwoju gminnej i powiatowej infrastruktury drogowej na lata 2016-2019, RPO Województwa Mazowieckiego.	1	2017-2020
Budowa sieci kanalizacyjnej w Trabcicach, Ludwinowie, Kosowie i Kończycach Kol. (I etap)	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	25	2017-2022
Budowa sieci kanalizacyjnej w Mazowszanach, Hucie Mazowszańskiej, Kotarwicach, Parznicach, Kowali, Augustowie, Bioniu i Zabierzowie (II etap).	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	25	2019-2022
Budowa sieci kanalizacyjnej w Młodocinie Mniejszym, Kątach, Rożkach, Dąbrówce Zabłotniej, Rudzie Małej, Walentynowie, Romanowie, Bukowcu i Grabinie (III etap).	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	25	2021-2022
Budowa oczyszczalni ścieków przy szkołach podstawowych w Kowali.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,3	2016-2017
Budowa oczyszczalni ścieków przy szkole podstawowej w Młodocinie Mniejszym.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO	0,2	2016-2017

Budowa oczyszczalni ścieków przy szkole podstawowej w Mazowszanach.	Województwa Mazowieckiego. PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,3	2016-2017
Budowa oczyszczalni ścieków przy gimnazjum w Parznicach.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,3	2016-2017
Budowa oczyszczalni ścieków w Parznicach.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	7	2017-2022
Budowa oczyszczalni ścieków w Kosowie.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	9	2018-2022
Budowa sieci wodociągowej na działkach gminnych w Kosowie, przeznaczonych na sprzedaż.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,2	2016-2017
Budowa sieci wodociągowej w Kowali oraz na odcinku Dąbrówka-Rożki.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO	0,5	2016-2017

Budowa spinki wodociągowej Huta Mazowiecka Górna - Huta Mazowiecka Dolna.	Województwa Mazowieckiego. PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,2	2017-2018
Modernizacja stacji uzdatniania wody (osuszacze powietrza).	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,2	2017-2018
Budowa rezerwowego ujęcia wody.	PO Infrastruktura i Środowisko, Narodowy/ Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,3	2018-2022
Budowa Punktu Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych.	PO Infrastruktura i Środowisko	0,2	2016-2017
Termomodernizacja budynku Urzędu Gminy w Kowali	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,3	2017-2018
Termomodernizacja budynków szkół podstawowych w Kowali.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,1	2017-2018
Termomodernizacja budynku szkoły podstawowej w Młodocinie Mniejszychym.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,15	2017-2018
Termomodernizacja budynku szkoły podstawowej w Mazowszanach.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,2	2016-2017

Termomodernizacja budynku gimnazjum w Parznicach.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,2	2020-2022
Termomodernizacja i przebudowa budynku przedszkola w Kowali.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,2	2016-2017
Termomodernizacja budynku posterunku policji w Kowali.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,5	2016-2017
Dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych.	Bank Gospodarstwa Krajowego, PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020.	0,1	2018-2022
Budowa parkingów rowerowych przy stacjach kolejowych.	PO Infrastruktura i Środowisko, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	0,1	2018-2022
Budowa sali gimnastycznej przy szkole podstawowej w Bardzicach	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej.	1,5	2017-2022
Budowa sali gimnastycznej przy szkole podstawowej w Młodocinie	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej.	2	2017-2022
Budowa nowego przedszkola np. w Mazowszanach.	PO Wiedza Edukacja Rozwój, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego.	1	2017-2022
Budowa świetlicy wiejskiej w Rożkach.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.	0,3	2017-2022
Budowa świetlicy wiejskiej w Ludwinowie.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa	0,3	2017-2022

	Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.		
Budowa świetlicy wiejskiej w Kowali.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.	1	2020-2022
Budowa świetlicy wiejskiej w Kotarwicach.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.	0,3	2017-2022
Budowa świetlicy wiejskiej w Maliszowie.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.	0,3	2017-2022
Budowa Gminnego Ośrodka Kultury w Kowali.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.	1,2	2020-2022
Budowa strażnicy OSP w Kowali.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020	0,8	2017-2022
Przebudowa pomieszczenia remizy OSP w Bardzicach.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020	0,5	2017-2022
Remont Posterunku Policji w Kowali.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020	0,5	2016-2018
Przebudowa ośrodka zdrowia w Kowali.	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.	2	2020-2022
Umieszczenie tablic informacyjnych na terenie gminy.	Europejska Wspólnota Terytorialna, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na	0,1	2017-2022

	lata 2014 – 2020, RPO Województwa Mazowieckiego, PO Infrastruktura i Środowisko.		
Zagospodarowanie parku wiejskiego w Kowali.	Europejska Wspólnota Terytorialna, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020.	0,3	2017-2022
RAZEM		123,05	

Całkowity koszt realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych zaproponowanych w Strategii wynosi 123,05 mln zł. Są to ogromne środki finansowe i realizacja proponowanych działań wymaga z tego względu wsparcia ze strony funduszy zewnętrznych, zwłaszcza unijnych. Najbardziej kosztowne przedsięwzięcie to oczyszczenie i budowa sieci kanalizacyjnej, która w planie została rozłożona na 3 etapy, każdy o wartości ok. 25 mln zł.

III Ocena spójności celów strategicznych z dokumentami wyższego rzędu

W przypadku opracowywania dokumentów strategicznych należy pamiętać o tym, aby - poza dostosowaniem do potrzeb lokalnej społeczności - pozostawały one zgodne z innymi dokumentami strategicznymi. Obecnie proponowane kierunki rozwoju oraz zadania strategiczne pozostają w zgodności z dokumentami strategicznymi na poziomie powiatu, województwa oraz kraju.

Tab. 26 Zgodność zapisów Strategii Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015-2022 z dokumentami strategicznymi na poziomie powiatu, województwa i kraju.

Tytuł dokumentu	Wybrane zapisy, w które wpisują się cele strategiczne rozwoju gminy
Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do roku 2020	<ol style="list-style-type: none"> 1. Likwidacja niedoborów w sferze infrastruktury technicznej oraz ochrona środowiska przyrodniczego. 2. Rozwój aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu 3. Rozwój infrastruktury turystycznej. 4. Poprawa stanu zdrowia mieszkańców oraz opieki społecznej. 4. Poprawa stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego. 5. Wspieranie działań na rzecz integracji i aktywizacji społecznej. Mieszkańców. 6. Edukacja ekologiczna i promocja proekologicznego stylu życia wśród mieszkańców 7. Upowszechnienie technologii informacyjnych i komunikacyjnych.
Strategia Rozwoju Miejskiego Radomskiego obszaru Funkcjonalnego	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przygotowanie spójnej oferty terenów inwestycyjnych. 2. Utworzenie spójnego systemu obsługi inwestora. 3. Rozwój infrastruktury otoczenia biznesu. 4. Wspieranie rozwoju nowych przedsiębiorstw. 5. Poprawa standardów obsługi w urzędach administracji publicznej. 6. Rozwój oferty turystyczno-rekreacyjnej ROF. 7. Rozbudowa usług i infrastruktury wyższego rzędu oraz aktywizacja życia społecznego ROF.
Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poprawa dostępności i spójności terytorialnej regionu oraz kształtowanie ładu przestrzennego, 2. Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki, 3. Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego

	dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia
Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój usług edukacyjnych i opiekuńczych dla dzieci. 2. Unowocześnienie systemu kształcenia młodzieży poprzez zorientowanie na kształcenie kompetencji kluczowych: kreatywności, przedsiębiorczości oraz kooperacji. 5. Budowa aktywnych, zdolnych do społecznego i ekonomicznego rozwoju społeczności lokalnych. 6. Promocja aktywności zawodowej i społecznej seniorów. 7. Rozwój środowiskowych form pomocy i samopomocy seniorów. Rozwój aktywności i wolontariatu seniorów.
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 - 2020	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionów. 2. Zwiększenie potencjału rozwojowego i absorbcyjnego obszarów wiejskich. 3. Dywersyfikacja źródeł i efektywne wykorzystanie energii oraz reagowanie na zagrożenia naturalne. 4. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego. 5. Wspomaganie kapitału społecznego dla rozwoju regionalnego w oparciu o sieci współpracy między różnymi aktorami polityki regionalnej.
Strategia Rozwoju Kraju do roku 2020	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela. 2. Wzrost wydajności gospodarki. 3. Rozwój kapitału ludzkiego. 4. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko. 5. Integracja społeczna.
Europa 2020	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększenie stopy zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat z obecnych 69% do co najmniej 75%. 2. Ograniczenie emisji dwutlenku węgla co najmniej o 20% w porównaniu z poziomem z 1990 r. lub, jeśli pozwolą na to warunki, o 30%; zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w naszym całkowitym zużyciu energii do 20% oraz zwiększenie efektywności wykorzystania energii o 20% 3. Ograniczenie liczby osób przedwcześnie kończących naukę szkolną do 10% z obecnych 15% oraz zwiększenie odsetka osób w wieku 30-34 lat posiadających wyższe wykształcenie z 31% do co najmniej 40%.

Źródło: opracowanie własne.

IV Wdrażanie i monitoring Strategii

Zidentyfikowane w niniejszej strategii cele i wymagają odpowiednich źródeł finansowania. Planowane źródła finansowania strategii w latach 2015 – 2022, to w szczególności:

- budżety JST – gminy, powiatu, województwa;
- budżet państwa, w tym dotacje celowe ministerstw;
- środki z funduszy krajowych (m.in. Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej);
- środki z funduszy europejskich (m.in. Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój, Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich – PROW);
- środki własne partnerów biorących udział w realizacji celów, np. organizacji pozarządowych.

Szczegółowe określenie wysokości planowanych środków na realizację Strategii nie jest możliwe ze względu na długi okres obowiązywania dokumentu, szeroki zakres tematyczny, brak długookresowych źródeł finansowania, a także konkursowy charakter większości programów pomocowych. Ponadto wysokość środków przeznaczonych na realizację Strategii będzie zależała także od stopnia zaangażowania różnych podmiotów – partnerów.

Za wdrażanie zapisów Strategii Rozwoju Gminy odpowiedzialny jest przede wszystkim Wójt Gminy Kowala oraz Rada Gminy. Wójt realizuje swoje zadania za pośrednictwem aparatu urzędniczego w postaci Urzędu Gminy oraz jednostek organizacyjnych. Należy tu jednak podkreślić, że efektywne wypełnianie założeń niniejszego dokumentu wymaga współpracy szerokiego grona osób - zarówno podmiotów formalnych (czyli organizacji pozarządowych czy przedsiębiorstw), jak i niezinstytucjonalizowanych (sami mieszkańcy). Gmina odpowiada bowiem przede wszystkim za stworzenie warunków rozwoju, oferty produktów w różnych sferach życia społecznego czy gospodarczego, natomiast nie może "zmusić" nikogo do korzystania z tej oferty.

Bardzo ważne jest, aby monitoring strategiczny miał charakter sformalizowany. W tym celu proponujemy powołanie **Zespołu ds. Monitoringu Strategii**. W jego skład powinien wejść Wójt (lub jego zastępca), wybrani urzędnicy, przedstawiciele organizacji pozarządowych, a także wszyscy zainteresowani radni. Zespół ten raz w roku oceniał będzie realizację Strategii i proponował Radzie Gminy zmiany w dokumencie. Dodatkowo tworzone będą także rekomendacje i wytyczne dotyczące zmian w realizacji niektórych działań.

Zasadniczą rolą Zespołu będzie stworzenie wskaźników mierzących stan rozwoju lokalnego. Zasadniczym ich zadaniem będzie zobrazowanie stopnia realizacji celów operacyjnych. Wskaźniki te muszą zostać wybrane na pierwszym posiedzeniu Zespołu, co nie oznacza, że - w razie pojawienia się uzasadnionych przesłanek - nie będą one mogły ulegać modyfikacjom. Lista wskaźników może być dość długa, stąd koniecznością wydaje się ich weryfikacja w oparciu o następujące kryteria:

- mierzalność danych niezbędnych do wyliczenia wskaźnika,
- prostota w konstrukcji wskaźnika i łatwość jego interpretacji,
- łatwość prezentacji jako instrumentów monitorowania i analizowania głównych trendów rozwojowych gminy.

Na podstawie wybranych wskaźników urzędnicy Gminy Kowala co roku tworzyć będą raport obrazujący postęp prac związanych z wdrażaniem Strategii. Raport ten będzie następnie przedstawiany Zespołowi, który będzie mógł go uzupełnić o posiadane przez siebie informacje i obserwacje. W wyniku tego końcowy raport będzie miał charakter statystyczno-opisowy. Na podstawie tego dokumentu powstawać będą rekomendacje dotyczące zmian zapisów Strategii i reorganizacji niektórych działań.

Przy dokonywaniu oceny stopnia realizacji Strategii można posiłkować się poniższymi wskaźnikami:

Tab. 27 Proponowane wskaźniki oceny stopnia realizacji Strategii Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015 - 2022.

Cele operacyjne	Wskaźniki
Rozwój infrastruktury technicznej	Liczba kilometrów nowych/przebudowanych dróg/chodników; Poziom wydatków przeznaczanych na infrastrukturę, Liczba wypadków na drogach gminnych, Liczba nowo postawionych lamp drogowych, Liczba zamontowanych energooszczędnych lamp.
Rozwój infrastruktury społecznej	Liczba ułatwień dla osób niepełnosprawnych zamontowanych w budynkach użyteczności publicznej; Liczba osób niepełnosprawnych korzystających z usług publicznych; Wydatki na budowę, przebudowę i rozbudowę poszczególnych elementów infrastruktury oświatowej, społecznej itp. Liczba wyremontowanych obiektów użyteczności publicznej należących do gminy.
Tworzenie warunków do rozwoju aktywności społecznej mieszkańców Gminy	Liczba przyznanych mikro grantów; Liczba wniosków w konkursach na mikro granty; Liczba porozumień podpisanych z organizacjami pozarządowymi; Liczba spotkań zorganizowanych dla seniorów z terenu gminy;

Kowala	Liczba czytelników; Wyniki egzaminów z języków obcych.
Rozwój przedsiębiorczości w Gminie Kowala	Liczba osób korzystających z usług inkubatora przedsiębiorczości/Punktu Informacji Gospodarczej; Liczba gospodarstw prowadzących uprawy ekologiczne; Liczba podmiotów wystawiających swoje produkty na targi produktu lokalnego; Liczba osób przychodzących jednorazowo na targi produktu lokalnego; Liczba osób korzystających z usług spółdzielni socjalnej; Liczba osób pracujących w spółdzielni socjalnej.
Intensyfikacja działań na rzecz wzrostu atrakcyjności turystycznej i ekologicznej	Liczba unikatowych wejść na stronę internetową gminy; Liczba publikacji poświęconych atrakcjom turystycznym gminy; Liczba tablic informacyjnych ustawionych na terenie gminy; Liczba osób biorących udział w rodzinnych zawodach kolarskich; Liczba osób korzystających z punktu Informacji Turystycznej; Liczba spotkań zorganizowanych przez gminę dotyczących środków zewnętrznych na inwestycje proekologiczne.

Źródło: opracowanie własne.

Spis tabel

Tab. 1 Wykaz obiektów z terenu Gminy Kowala wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków.	5
Tab. 2 Szlaki rowerowe w Gminie Kowala.	6
Tab. 3 Liczba mieszkańców Gminy Kowala w latach 2010-2014 z podziałem na płeć.	6
Tab. 4 Liczba mieszkańców Gminy Kowala w latach 2010-2014 z podziałem na miejscowości.	7
Tab. 5 Liczba bezrobotnych w Powiecie Radomskim w 2015 roku.	10
Tab. 6 Liczba bezrobotnych w Gminie Kowala w latach 2013 - 2015	11
Tab. 7 Zarejestrowani bezrobotni w Powiecie Radomskim według wieku.	11
Tab. 8 Zarejestrowani bezrobotni w Powiecie Radomskim według poziomu wykształcenia.	12
Tab. 9 Struktura gruntów ornych ze względu na klasę bonitacyjną w Gminie Kowala.	13
Tab. 10 Struktura użytków zielonych ze względu na klasę bonitacyjną w Gminie Kowala.	13
Tab. 11 Struktura użytkowania gruntów w Gminie Kowala.	14
Tab. 12 Struktura gospodarstw rolnych w Gminie Kowala w latach 2010 – 2014	15
Tab. 13 Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON według sektorów własnościowych w latach 2010 - 2014.	16
Tab. 14 Liczba podmiotów gospodarczych w Powiecie Radomskim i jego gminach w latach 2010-2014.	17
Tab. 15 Najwięksi pracodawcy w Gminie Kowala.	20
Tab. 16 Drogi powiatowe na terenie Gminy Kowala.	20
Tab. 17 Zużycie wody w Gminie Kowala.	23
Tab. 18 Osiągnięte wskaźniki w zakresie ograniczania masy odpadów komunalnych biodegradowalnych oraz recyklingu i przygotowania do ponownego użycia różnych grup odpadów w Gminie Kowala w 2014 roku.	24
Tab. 19 Liczba uczniów szkół podstawowych w Gminie Kowala w latach 2010-2015.	25
Tab. 20 Oferta zajęć pozalekcyjnych w szkołach podstawowych z terenu Gminy Kowala w roku szkolnym 2014/2015.	26
Tab. 21 Liczba uczniów Publicznego Gimnazjum im. Jana Pawła II w Parznicach.	28
Tab. 22 Wyniki egzaminu gimnazjalnego w Gminie Kowala w latach 2012-2015.	29
Tab. 23 Biblioteki w Gminie Kowala.	30
Tab. 24 Świetlice wiejskie na terenie Gminy Kowala.	31
Tab. 25 Wskaźniki dotyczące przestępstw popełnianych na terenie Gminy Kowala w latach 2010-2014.	33
Tab. 26 Zgodność zapisów Strategii Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015-2025 z dokumentami strategicznymi na poziomie powiatu, województwa i kraju.	64
Tab. 27 Proponowane wskaźniki oceny stopnia realizacji Strategii Rozwoju Gminy Kowala na lata 2015 - 2022.	67

Spis rysunków

Rys. 1 Przyrost naturalny w Gminie Kowala w latach 2010-2014.	8
Rys. 2 Liczba mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w Gminie Kowala w latach 2010-2014.	8
Rys. 3 Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON	16
Rys. 4 Podmioty gospodarcze w zależności od liczby zatrudnianych pracowników (2014 rok).....	18
Rys. 5 Liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON.....	19
Rys. 3 Wyniki sprawdzianu szóstoklasisty w szkołach podstawowych Powiatu Radomskiego w 2015 roku.	27

*Przewodniczący
Rady Gminy Kowala
Tadeusz Marczakowski*

